

MASTER'S THESIS

‘Botsende grondrechten in een pluriforme samenleving: hoe verhoudt de Nashville-verklaring zich tot het gelijkheidsbeginsel en de vrijheid van meningsuiting?’

Buijtels, K.H.

Award date:

2020

Awarding institution:

Department of Constitutional Law, Administrative Law and Legal Theory

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 05. May. 2023

Open Universiteit
www.ou.nl

Open
Universiteit

Scriptie masteropleiding Rechtsgeleerdheid
Open Universiteit

**‘Botsende grondrechten in een pluriforme samenleving:
hoe verhoudt de Nashville-verklaring zich tot
het gelijkheidsbeginsel en de vrijheid van meningsuiting?’**

Naam : Kerstin H. Buijtels
Studentnummer : 838327081
Begeleider : mr. Tom Herrenberg
Examinator : prof. mr. Carla Zoethout
Aantal woorden: 13.706

8 juli 2020

Inhoudsopgave

Voorwoord

1	Inleiding	1
1.1	Seksualiteit en strafrecht	1
1.2	De Nederlandse Nashville-verklaring	3
1.2.1	De Verklaring nader bekeken	3
1.2.2	Het voorwoord en pastoraal naschrift	3
1.2.3	De artikelen	4
1.3	Reacties naar aanleiding van de publicatie van de Nashville-verklaring	4
1.3.1	De politiek	4
1.3.2	Het Openbaar Ministerie.....	5
1.4	Probleemanalyse: afbakening en relevantie van het onderzoek	5
1.4.1	Afbakening van het onderzoek	5
1.4.2	Relevantie van het onderzoek	5
1.5	Probleemstelling en onderzoeksmethode	6
1.5.1	Probleemstelling	6
1.5.2	Onderzoeksmethode	6
1.6	Leeswijzer	7
2	De rol van de wetgever: de wetsgeschiedenis en achtergrond van de artikelen 137c en 137d Sr, in het bijzonder ten aanzien van homoseksuelen en transgender personen.....	8
2.1	Inleiding	8
2.2	1971: strafbaarstelling van groepsbelediging wegens ‘ras, godsdienst of levens-overtuiging’ (137c Sr) en nieuw artikel 137d Sr (‘aanzetten tot haat’).....	8
2.2.1	Artikel 137c Sr.....	9
2.2.2	Artikel 137d Sr.....	10
2.3	1991: toevoeging discriminatiegronden ‘hetero- of homoseksuele gerichtheid’ en ‘geslacht’.....	11
2.4	Samenvatting	13
3	De rol van de rechter: criteria ter bepaling van de strafbaarheid van een homo- of transfoebe uiting	14
3.1	Inleiding.....	14
3.2	Het Nederlandse juridische kader: de artikelen 137c en 137d Sr.....	14
3.3	Achtergrond van de contextuele toetsing.....	15
3.4	De ‘driestappentoets’: de bepaling van de strafbaarheid van een beledigende uiting..	17
3.4.1	Recente rechtszaken inzake homofobe uitlatingen	20

3.5	Artikel 10 EVRM en de (beperking van de) vrijheid van meningsuiting.....	22
3.5.1	Het belang van ‘freedom of expression’ voor democratie en individu.....	22
3.5.2	Beperking van de vrijheid van meningsuiting: artikel 10 lid 2 en 17 EVRM..	23
3.5.3	De positie van de politicus in het openbare politieke debat.....	25
3.5.4	‘Hate speech’ en de beperking van de vrijheid van meningsuiting.....	25
3.5.5	‘Hate speech’ jegens homoseksuelen: Vejdeland e.a./Zweden	27
3.6	Samenvatting.....	28
4	Toetsing van de Nashville-verklaring	30
4.1	Inleiding.....	30
4.2	Toetsingskader.....	30
4.2.1	Beoordeling strafbaarheid op grond van 137c Sr: belediging van homoseksuelen.....	31
4.2.2	Beoordeling strafbaarheid op grond van 137d Sr: aanzetten tot discriminatie	35
4.2.3	Beoordeling strafbaarheid op grond van 137d Sr: aanzetten tot geweld en haat.....	36
4.3	Samenvatting.....	36
5	Samenvatting en conclusie	38
	Literatuur- en bronnenlijst.....	40
Bijlage 1	Nashville-verklaring. Een gezamenlijke verklaring over Bijbelse seksualiteit.....	47
Bijlage 2	Bijbelgedeeltes bij de Nashville-verklaring.....	52

Voorwoord

Mijn studiepad was er een met diepe kuilen, plotselinge bochten en onvoorziene zijpaden. Ondanks dat gegeven ligt voor u het resultaat van de afsluitende opdracht van de studie Rechtsgeleerdheid. In deze masterscriptie heb ik mij verdiept in een onderwerp dat mij zeer aan het hart ligt: de reikwijdte van de vrijheid van meningsuiting in relatie tot het gelijkheidsbeginsel.

Met het verschijnen van de Nashville-verklaring begin 2019 op internet, begreep ik dat zich een prachtig onderwerp voor mijn scriptie had aangediend. Het document – dat de orthodox-christelijke visie weerspiegelt op huwelijk, (homo)seksualiteit en gender – leidde tot veel commotie. In de Verklaring is onder andere te lezen dat homoseksualiteit en ‘transgenderisme’ zondig zijn en moeten worden afgewezen. Veel mensen die zich tot de LHBTI+-gemeenschap rekenen, voelden zich gediscrimineerd en in de kern van hun persoon geraakt.

Was hier sprake van vrijheid van meningsuiting? Of had het document de ‘anti-discriminatie’-artikelen 137c en 137d Sr geschonden?

Hoewel ik de visie die uit de Nashville-verklaring spreekt niet onderschrijf, heb ik gepoogd met een louter juridisch oog naar dit vraagstuk te kijken. En ik ben van mening dat dat is gelukt. Het onderzoek heeft me inzicht gegeven in hoe deze grondrechten zich tot elkaar verhouden.

Ik hoop dat u met plezier deze scriptie leest en deze u handvatten geeft om uw positie in het debat over de vrijheid van meningsuiting én haar grenzen, te bepalen.

Ik wil iedereen bedanken die op welke wijze dan ook heeft geholpen deze laatste opdracht tot een goed einde te brengen. Meer in het bijzonder wil ik mijn ouders bedanken voor hun niet-aflatende steun aan mij gedurende de gehele studie en daarbuiten. Een speciale dankbetuiging komt toe aan mijn scriptiebegeleider mr. Tom Herrenberg. Zijn coachende wijze van begeleiden heb ik zeer op prijs gesteld. Hij heeft mij elke keer weer kunnen motiveren om op het ingeslagen pad door te gaan waardoor ik nu mijn studie succesvol kan afsluiten.

Broakulla (Zweden), 8 juli 2020

Kerstin H. Buijtsels

Hoofdstuk 1 Inleiding

De Nederlandse samenleving is door de veelheid van godsdiensten, leefstijlen en overtuigingen door de jaren heen een samenleving geworden die zich kenmerkt door een waardenpluriformiteit.¹ Als democratische rechtsstaat die Nederland is, biedt zij vrijheid aan haar burgers alsook de klassieke grondrechten zoals de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van godsdienst en het gelijkheidsbeginsel.² Grondrechten zijn fundamentele rechten omdat ze van belang zijn voor het functioneren van de individuele mens in onze pluriforme samenleving.³

Grondrechten zijn echter niet absoluut; de wetgever heeft beperkingsmogelijkheden in de wet opgenomen tegen inbreuken van de rechten van derden. Het recht op vrijheid van meningsuiting (artikel 7 Grondwet) vindt zijn begrenzing onder andere in de ‘antidiscriminatie’-artikelen 137c en 137d Sr. Deze zien op het tegengaan van beledigende, discriminerende en haatzaaiende uitingen tegen mensen vanwege onder andere hun geslacht of homoseksuele gerichtheid. Daarbij zijn deze artikelen ook een uitwerking van het verbod van discriminatie van artikel 1 van de Grondwet.

In dit onderzoek gaat het om een mogelijke schending van de bovengenoemde anti-discriminatiebepalingen. Het draait om het conflict tussen de vrijheid van meningsuiting – meer in het bijzonder een uiting die gebaseerd is op een godsdienstige overtuiging – en het recht om niet te worden gediscrimineerd. Het is in onze pluriforme maatschappij de kunst om in deze constellatie van belangen de balans te vinden. De vraag die (mogelijk) aan de rechter voor komt te liggen is hoeveel ruimte artikel 7 Gw krijgt in het licht van de artikelen 137c en 137d Sr.

1.1 Seksualiteit en strafrecht

Leven in onze pluriforme maatschappij betekent samenleven met verschillende godsdiensten, overtuigingen en leefstijlen. Deze verschillende waarden- en normenstelsels schuren en botsen soms met elkaar. In de regeringsnota ‘Grondrechten in een pluriforme samenleving’ uit 2004 wordt hier uitgebreid aandacht aan besteed.⁴ Wat als je meent dat uit de Schrift of de Koran valt af te leiden dat homoseksualiteit een ‘zonde’ is en dat ook uit? Loenen zegt hierover: ‘(...) dat niet alleen binnen sommige christelijke geloofsrichtingen maar ook binnen de islam een sterke spanningsrelatie bestaat tussen bepaalde godsdienstige opvattingen omtrent vrouwen en homoseksuelen en het verbod van discriminatie’.⁵ Voorbeelden die in de media veel aandacht

¹ *Kamerstukken II* 2003/04, 29 614, nr. 2, p. 3.

² *Ibid.*, p. 6. Het gelijkheidsbeginsel is verwoord in artikel 1 van de Grondwet.

³ Verheugt 1997, p. 39.

⁴ *Kamerstukken II* 2003/04, 29 614, nr. 2, p. 1.

⁵ Loenen 2003, p. 267.

hebben gekregen zijn de negatieve uitspraken over homoseksualiteit van imam El Moumni in 2001 en RPF-kamerlid Van Dijke in 1996.⁶ Beide zaken hebben geleid tot een strafproces.

Een recente spanning binnen onze pluriforme samenleving betreft de zogeheten 'Nashville-verklaring'.⁷ Deze in januari 2019 in Nederland uitgebrachte Verklaring wijst homoseksualiteit en 'transgenderisme' expliciet af.⁸ Drijvende kracht achter de van oorsprong Amerikaanse verklaring is de '*Council on Biblical Manhood en Womanhood*' (CBMW). Deze Amerikaanse organisatie legt de nadruk op de complementaire verschillen tussen mannen en vrouwen en beroept zich daarbij op de Bijbel.⁹

Homoseksuelen en transgender personen zijn vanwege hun gerichtheid, genderidentiteit of -expressie regelmatig slachtoffer van geweld en discriminatie.¹⁰ *Geweld* is afkeuringswaardig en strafwaardig. Wanneer is een *belediging* echter niet alleen 'maar' een kwetsing van je gevoelens waar je maar mee moet leren omgaan? Wanneer is een homo- of transfoobie uiting volgens *het recht* strafwaardig?

Op grond van artikel 6 van de Grondwet (Gw) is eenieder vrij zijn godsdienst of levensovertuiging individueel of in gemeenschap met anderen te belijden. Artikel 7 Gw geeft aan eenieder het recht om dingen te zeggen zonder toestemming vooraf. Niet elke godsdienstig gemotiveerde uitspraak kan worden verkondigd; artikel 7 Gw biedt de mogelijkheid de uitingenvrijheid te begrenzen door te stellen dat van die vrijheid gebruik mag worden gemaakt 'behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet'.¹¹

Deze scriptie gaat over één specifiek onderwerp op het snijvlak uitingenvrijheid, godsdienstvrijheid en antidiscriminatie, namelijk de Nederlandse vertaling van de Nashville-verklaring. In Nederland ontstond in januari 2019 consternatie over deze publicatie. Veel

⁶ Hof 's-Gravenhage 18 november 2002, NJ 2003/24 (*El Moumni*); HR 9 januari 2001, NJCM-Bulletin 2001/6, m.nt. J.-P. Loof (*Van Dijke*).

⁷ Zie de website www.nashvilleverklaring.nl.

⁸ Zie artikel 10 van de Nashville-verklaring waarin wordt gesproken over 'transgenderisme'.

Men spreekt liever van transgender personen in plaats van 'transgenders' of 'transseksuelen'. 'Transgender' is namelijk grammaticaal gezien geen bijvoeglijk naamwoord. Het wordt door de LHBTI+-gemeenschap meestal in bijvoeglijke zin gebruikt; men spreekt over 'transgender personen' in plaats van over 'transgenders' als meervoud', in: Schrijvers 2019, p. 30; www.transvisie.nl en www.transgenderinfo.nl.

'Transgender' is een brede paraplueterm, waarmee een heel scala aan variaties in gendergevoelens en -gedrag kan worden aangeduid. De gemene deler is steeds: een mismatch tussen het geslacht dat bij de geboorte werd toegekend en de eigen beleving of gewenste uiting van geslacht. Die beleving noemen we ook wel 'genderidentiteit', die uiting 'genderexpressie'. Bovenstaande tekst is overgenomen van de website: www.transgenderinfo.nl/2-2/transgender/wat-is-het.

LHBTI+ is het acroniem voor de gemeenschap van mensen die behoren tot een bepaalde groep; het gaat dan om lesbische vrouwen (L), homoseksuele mannen (H), biseksuelen (B), transgender personen (T) intersekse personen (I) en queer personen en anderen die wat betreft hun genderidentiteit, genderexpressie, seksualiteit of hun lichaam vallen buiten wat in de maatschappij wordt gezien als 'standaard'. Deze tekst is afkomstig van www.amsterdam.nl.

⁹ Zie haar website: www.cbmw.org/about/mission-vision.

¹⁰ Zie de publicatie van het Sociaal en Cultureel Planbureau, 'LHBT-monitor 2018' en het rapport van Transgender Netwerk Nederland, 'Veilig, zolang men het niet merkt', 2016, zie: www.transgenderinfo.nl/veiligheid-men-merkt/. Voor de webpagina van de Rijksoverheid inzake LHBTI-emancipatie: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/lhbt-emancipatie/bestrijden-geweld-en-discriminatie-tegen-lhbti.

¹¹ Nieuwenhuis 2015, p. 6.

homoseksuelen en transgender personen voelden zich aangevallen en zelfs in hun vrijheid bedreigd – met name vanwege de ondertekening door invloedrijke personen – en deden aangifte van belediging, discriminatie en 'haatzaaien'.¹²

1.2 De Nederlandse Nashville-verklaring

Deze 'Nederlandse Nashville-verklaring' (hierna: de Verklaring) verscheen op 5 januari 2019 op internet en is ondertekend door meer dan 250 predikanten, voorgangers en prominenten van de (streng) protestantse kerk in Nederland.¹³ Alvorens de Verklaring langs de strafrechtelijke meetlat te leggen, is het van belang om kort de vorm en inhoud van de Verklaring weer te geven.¹⁴

1.2.1 De Verklaring nader bekeken

De Verklaring geeft enkele aspecten weer van wat de Bijbel zegt over huwelijk, (homo)seksualiteit en gender. De Verklaring bestaat uit (1) een titel, een psalm en een voorwoord waarin de opstellers onder andere de reden geven van uitgeven van de Verklaring, (2) een lijst van veertien artikelen, (3) een pastoraal naschrift en (4) een bijlage met Bijbelteksten. In die bijlage wordt per stelling een aantal teksten uitgeschreven, met verwijzingen en soms een korte toelichting, dit met de bedoeling om wie dat wil de Bijbel er op na kan slaan. De Verklaring is als bijlage bij deze scriptie opgenomen.¹⁵ Alvorens de omstreden artikelen te noemen, wordt kort stilgestaan bij het voorwoord en het pastoraal naschrift.

1.2.2 Het voorwoord en pastoraal naschrift

De opstellers van het document zijn ervan overtuigd dat (...) 'in de postchristelijke westerse cultuur (..) getrouw-zijn in onze generatie inhoudt dat we opnieuw getuigenis geven aan het ware verhaal van de wereld en onze plaats daarin – in het bijzonder als het gaat over man-vrouw zijn'.¹⁶ In het voorwoord van de Verklaring wordt dit als volgt weergegeven:

'(...) Menigeen ontkent dat God mensen heeft geschapen tot Zijn eer en dat Zijn goede doeleinden voor ons ook betrekking hebben op ons persoonlijke en lichamelijke ontwerp als mannelijk en vrouwelijk. Het is inmiddels gemeengoed ervan uit te gaan dat het menselijke zelfverstaan als mannelijk en vrouwelijk (...) maar dat deze veeleer een uiting is van iemands eigen autonome voorkeur. Op deze wijze wordt de weg tot volle en blijvende vreugde middels Gods goede ontwerp voor zijn schepselen vervangen door het pad van kortzichtige alternatieven die vroeg of laat het menselijk leven ruïneren en God onteren.

¹² Oldenhuis 2019, p. 397; www.mensenrechten.nl.

¹³ www.nashvilleverklaring.nl.

¹⁴ Zie voor een beknopte geschiedenis van de vertaling, bekendmaking en het vervolg van de Nederlandse Nashville-verklaring: www.nashvilleverklaring.nl/geschiedenis.

¹⁵ Zie bijlage 1 en 2 van deze scriptie.

¹⁶ www.nashvilleverklaring.nl/de-nashville-verklaring.

In het pastoraal naschrift worden handvatten gegeven voor de uitwerking van de passages in de pastorale praktijk. Er wordt daarin benadrukt dat ‘(...) zij die bij zichzelf een homoseksuele gerichtheid herkennen of worstelen met hun geslachtelijkheid, mogen weten in de christelijke gemeente een volwaardige plaats te hebben’.

1.2.3 De artikelen

Een aantal artikelen geeft aanleiding deze nader te onderzoeken op hun strafbaarheid op grond van de artikelen 137c en 137d Sr. Het gaat dan om die artikelen waarin op een negatieve wijze wordt gesproken over homoseksuelen en transgender personen. Daarbij gaat het ook om tekstgedeeltes waarin variaties op het woord ‘zonde’, zoals ‘zondaren’ en ‘zondig’ worden gebruikt in relatie tot homoseksuelen en transgender personen. Het betreft de artikelen 7, 8 en 10 (zie bijlage 1).

1.3 Reacties naar aanleiding van de publicatie van de Nashville-verklaring

1.3.1 De politiek

De publicatie van de Nederlandse Nashville-verklaring heeft vooral bekendheid gekregen doordat enkele prominente christenen deze verklaring hebben ondertekend. Een van de initiatiefnemers is dominee Maarten Klaassen, lid van het hoofdbestuur van de SGP. Tot de ondertekenaars behoren SGP-leider Kees van der Staaij, SGP-senator Diederik van Dijk en de prominente baptistenvoorganger Orlando Bottenbley, die bij de laatste Kamerverkiezingen lijstduwer was van de ChristenUnie.

De ondertekening kwam Van der Staaij en Van Dijk te staan op felle kritiek uit politiek Den Haag en van vertegenwoordigers van de LHBTI+-gemeenschap die zich door dit pamflet en hun ondertekenaars gediscrimineerd voelen. Zo twitterde D66-Kamerlid Rutger Schonis op 6 januari 2019 ‘(...) dat hij (Van der Staaij, toegevoegd) – als volksvertegenwoordiger – met de ondertekening van het pamflet het bestaan van een fundamenteel grondrecht voor vele duizenden Nederlanders ontkent.’¹⁷ Premier Mark Rutte liet op 11 januari 2019 op de eerste persconferentie na de wekelijkse ministerraad weten dat hij de Verklaring ‘verschrikkelijk’ vindt: ‘(...) Mij liepen de rillingen over de rug, toen ik die las’.¹⁸

Coalitiepartijen D66 en VVD stelden met oppositiepartijen GroenLinks, PvdA en 50Plus op 8 januari 2019 kamervragen over de Verklaring. De partijen wilden weten of de Verklaring kan worden gezien als een vorm van ‘haatzaaien’, waarmee de verklaring strafbaar zou zijn.¹⁹

¹⁷ www.twitter.com/RutgerSchonis/status/1081870456951660544.

¹⁸ www.rijksoverheid.nl/documenten/mediateksten/2019/01/11/letterlijke-tekst-persconferentie-na-ministerraad-11-januari-2019.

¹⁹ *Aanhangsel Handelingen II* 2018/19, nr. 1708.

1.3.2 Het Openbaar Ministerie

Of sprake was van strafbare feiten werd ook een kwestie voor het Openbaar Ministerie. Op 7 januari 2019 liet het OM via de woordvoerder aan het ANP weten dat er aangifte was gedaan tegen enkele ondertekenaars en de Nashville-verklaring als zodanig.²⁰ Het OM stelde een onderzoek in naar de eventuele strafbaarheid van de Verklaring in het licht van onder meer artikelen 137c en 137d Sr. Ruim een jaar later, op 12 maart 2020, maakt het OM bekend ‘(...) dat er geen sprake is van strafbaarheid met betrekking tot de uitslatingen die worden gedaan in de Nashvillerverklaring’.²¹ De opstellers en ondertekenaars worden op het moment van schrijven van deze scriptie niet strafrechtelijk vervolgd.²²

1.4 Probleemanalyse: afbakening en relevantie van het onderzoek

1.4.1 Afbakening van het onderzoek

Het onderzoek waarvan deze scriptie verslag doet ziet op de *uitingen* van discriminatie en belediging en niet op *gedrag*. Dit wil zeggen dat de ‘Algemene Wet Gelijke Behandeling’, die juist ziet op discriminatoire *gedragingen*, buiten beschouwing wordt gelaten. Dit onderzoek ziet op de *strafrechtelijke* component van een *uiting*, zoals de uitslatingen van de Amsterdamse lijsttrekker Felter in 2010 of, zoals in het geval van de Nashville-verklaring, het ondertekenen van een godsdienstig pamflet dat zegt dat homoseksuelen en transgender personen zondig zijn.²³ Het onderzoek beperkt zich tot de artikelen 137c en 137d van het Wetboek van Strafrecht en meer specifiek tot de minderheidsgroepen ‘homoseksuelen’ en ‘transgender personen’, en artikel 10 EVRM.²⁴

1.4.2 Relevantie van het onderzoek

In zijn algemeenheid zal dit onderzoek bijdragen aan kennis over de verhouding tussen de betreffende grondrechten en hoe de rechter tot de conclusie komt of een uiting op grond van een godsdienstige overtuiging strafbaar is. Meer specifiek wordt in dit onderzoek een standpunt ingenomen omtrent de vraag of de Verklaring strafbare elementen bevat jegens homoseksuelen en transgender personen en of de ondertekenaars – meer specifiek een politicus – de grenzen van het recht op vrijheid van meningsuiting hebben overschreden.

²⁰ www.nos.nl, 7 januari 2019; Zie ook Van Walsum in *De Volkskrant* d.d. 7 januari 2019 en de brief van het OM d.d. 11 maart 2020.

²¹ Sepotbrief OM arrondiss. parket Amsterdam d.d. 11 maart 2020.

²² Ibid. Artikel 12 Sv biedt de mogelijkheid alsnog vervolging af te dwingen (zgn. ‘beklag niet vervolging’).

²³ HR 16 december 2014, *NJ* 2015/108, m.nt. N. Rozemond (*Felter*).

²⁴ Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (1950). Het Hof (EHRM) houdt toezicht op de naleving ervan.

1.5 Probleemstelling en onderzoeksmethode

1.5.1 Probleemstelling

Niet alleen de inhoud van de Verklaring is onderwerp van een verhit debat. Ook zijn veel Nederlanders van mening dat juist Kamerlid Van der Staaij met de ondertekening van de Verklaring het bestaan van een fundamenteel grondrecht voor vele duizenden Nederlanders heeft miskend. Heeft deze groep Nederlanders gelijk en bevat de Verklaring strafbare elementen en diende Van der Staaij zich te onthouden van het ondertekenen van de Verklaring? Of valt het afkeurende oordeel over homoseksualiteit en 'transgenderisme' binnen het bereik van artikel 7 Gw? Om dit te onderzoeken staat in deze scriptie de volgende vraag centraal:

'Is het publiceren en ondertekenen van de Nederlandse Nashville-verklaring strafbaar op grond van groepsbelediging (artikel 137c Sr) van homoseksuelen en transgender personen dan wel op grond van aanzetten tot haat en geweld jegens of discriminatie (artikel 137d Sr) van hen?'

1.5.2 Onderzoeksmethode

In dit rechtswetenschappelijk onderzoek is het theoretisch kader het geldend Nederlands recht en de jurisprudentie die is opgebouwd rondom artikel 10 van het EVRM. Het onderzoek betreft een klassiek kwalitatief juridisch onderzoek, wat wil zeggen dat er gekeken wordt naar het juridisch kader voor de onderlinge verhouding van de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van godsdienst en het discriminatieverbod, de wetsgeschiedenis van de artikelen 137c en 137d Sr, de reeds bestaande literatuur over (botsende) grondrechten en de wijze van afweging van de verschillende grondrechten door de rechter.²⁵ Dat laatste gebeurt door jurisprudentie te analyseren aangaande de artikelen 137c en 137d Sr en artikel 10 EVRM betreffende discriminatie en belediging van minderheidsgroepen, in het bijzonder homoseksuelen en transgender personen.

Bij het jurisprudentie-onderzoek worden uit de bestaande EHRM- en Nederlandse jurisprudentie de criteria gedestilleerd die bepalen of er sprake is van een strafbare uiting. Deze criteria worden vervolgens toegepast op de Nashville-verklaring en de eerder aangewezen – mogelijk strafbare – stellingen. Bij de analyse van de Verklaring worden relevante bronnen gebruikt zoals de artikelen van Herrenberg en Oldenhuis in het *Nederlands Juristenblad* en de sepotbrief van het OM d.d. 11 maart 2020.²⁶

²⁵ Bij de bepaling van de strafbaarheid van de Verklaring wordt geen gebruik gemaakt van Bijbeluitleg. De teksten worden naar hun bewoordingen beoordeeld en in hun samenhang en niet hoe ze bijbeltechnisch moeten worden uitgelegd. Theologische of gereformeerde hermeneutische kennis over de context en achtergrond bij de Bijbel is dan ook niet nodig.

²⁶ Herrenberg 2019, Oldenhuis 2019 en de brief van het OM arrondiss. parket Amsterdam d.d. 11 maart 2020.

1.6 Leeswijzer

Dit onderzoek is opgedeeld in vijf hoofdstukken. **Hoofdstuk 2** gaat in op de achtergrond van de bepalingen 137c en 137d Sr. In dit hoofdstuk staat de rol van de *wetgever* centraal in het tegengaan van discriminatie van bepaalde groepen in de samenleving. Teneinde te weten te komen wat de wetgever in deze ‘antidiscriminatie’-artikelen precies wilde regelen, welke redenen hij daarvoor had en hoe hij dacht over de verhouding tussen de grondrechten vrijheid van meningsuiting en het gelijkheidsbeginsel, wordt kort de wetsgeschiedenis van de artikelen 137c en 137d Sr geschetst. De focus ligt hierbij op de positie van homoseksuelen en transgender personen.

In **hoofdstuk 3** ligt de nadruk op de rol van de *rechter* in de afweging van de verschillende grondrechten. Zowel het Nederlandse als het EVRM-kader waarin deze grondrechten zijn ingebed komen aan bod. Door middel van een analyse van zowel de Nederlandse als EVRM-rechtspraak wordt aangegeven op grond van welke criteria wordt bepaald of sprake is van belediging of discriminatie van, danwel aanzetten tot haat of geweld jegens homoseksuelen en transgender personen. Daarnaast wordt gekeken of er nog bijzondere eisen zijn ten aanzien van de strafbaarheid van een politicus.

In **hoofdstuk 4** wordt de Nashville-verklaring geanalyseerd in de context van de ‘anti-discriminatie’-artikelen 137c en 137d Sr. Getoetst wordt of de Verklaring deze strafbepalingen schendt. **Hoofdstuk 5** bevat de samenvatting en eindconclusie van het onderzoek.

Hoofdstuk 2 De rol van de wetgever: de wetsgeschiedenis en achtergrond van de artikelen 137c en 137d Sr, in het bijzonder ten aanzien van homoseksuelen en transgender personen

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de rol van de wetgever centraal bij het tegengaan van discriminatie van minderheidsgroepen in de samenleving. De Grondwet (en overigens ook het EVRM, zie artikel 10 lid 2 EVRM) laat expliciet de mogelijkheid open om bepaalde grondrechten, waaronder de vrijheid van meningsuiting, te beperken. Die beperkingen bestaan onder andere uit de beperkingen die zijn geregeld in de artikelen 137c en 137d Sr. Teneinde te weten te komen wat de wetgever in deze ‘antidiscriminatie’-artikelen wilde regelen en welke redenen hij daarvoor had, wordt kort de wetsgeschiedenis van deze strafbepalingen geschetst. De focus ligt hierbij op de positie van homoseksuelen en transgender personen.

2.2 1971: strafbaarstelling van groepsbelediging wegens ‘ras, godsdienst of levensovertuiging’ (137c Sr) en nieuw artikel 137d Sr (‘aanzetten tot haat’)

De huidige strafbepalingen vinden hun oorsprong in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Daarvoor was groepsbelediging reeds sinds 1934 strafbaar gesteld.²⁷ De opname van dat delict in het Wetboek van Strafrecht vond plaats in de context van opkomend fascisme en het belang van het beschermen van de openbare orde.²⁸

Aan het begin van de periode van secularisering en individualisering werd in 1971 het artikel 137c Sr aangepast en werd een nieuw artikel van kracht.²⁹ Het nieuwe artikel, te weten 137d Sr, stelde het *aanzetten tot* discriminatie, haat en geweld van groepen mensen strafbaar. Deze aanpassing van het Wetboek van Strafrecht was geïnspireerd door de ondertekening door Nederland op 24 oktober 1966 van het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (IVUR). Stond eerder de bescherming van de openbare orde centraal, met de implementatie van het IVUR verschoof de focus naar het gelijkheidsbeginsel; voorkomen moest worden dat minderheidsgroepen door discriminatie werden achtergesteld.³⁰

²⁷ Zie *Stb.* 1934, nr. 405.

²⁸ Het aspect van de openbare orde speelde een belangrijke rol wat verklaart dat het artikel geplaatst werd in Titel V ‘Misdrijven tegen de Openbare Orde’, zoals tot op heden ook het geval is. Zie *Kamerstukken II* 1933/34, 237, nr. 3, p. 3-4 (MvT); Zie ook Rosier 1997, p. 11-12 en Janssens 1998, p. 65-66.

²⁹ Van Noorloos 2011, p. 210.

³⁰ Van Noorloos 2011, p. 211.

2.2.1 Artikel 137c Sr

Om tegemoet te komen aan het verdrag werd het oude artikel 137c volledig vervangen met het doel om ‘(...) uittalingen, welke een grove aantasting vormen van de eer van tot bepaalde groepen behorende mensen of hun elementaire rechtsgoederen bedreigen, uit het openbare leven te bannen’.³¹ Tevens bevatte 137c Sr (en overigens ook 137d Sr) geen bestanddelen die vereisten dat een bepaald gevolg – zoals geweldpleging – ook daadwerkelijk moet zijn ingetreden of dreigen in te treden.³² Het nieuwe artikel 137c luidde:

‘(...) Hij die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, opzettelijk beledigend uitlaat over een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of hun levensovertuiging, wordt gestraft [...]’.

Terwijl het delict sinds 1934 alle groepen van de bevolking beschermde, werd dat nu beperkt tot belediging wegens ‘ras’ en ‘godsdienst of levensovertuiging’. Dezelfde discriminatiegronden kwamen in artikel 137d Sr terecht.³³ De wetgever beoogde bepaalde minderheidsgroepen vanwege hun kwetsbaarheid te beschermen zodat strafrechtelijk opgetreden kon worden tegen nodeloos grievende opmerking over die groepen.³⁴ Een aantal Kamerleden wees erop dat belediging van ‘homofielen’ ook strafwaardig was en ook opgenomen zou moeten worden in het artikel.³⁵ Minister Polak antwoordde dat het strafrecht ‘in geringe mate’ spanningen tussen groepen in de maatschappij kan oplossen en dat niet elke groep strafrechtelijke bescherming nodig heeft; de ene groep is kwetsbaarder dan de andere. Ook was hij van mening dat ‘(...) rekening [moet] worden gehouden met de mate waarin mogelijke aanvallen op de groep de samenleving kunnen verstoren en met de mate waarin te verwachten is dat de samenleving zelf corrigerend zal reageren’.³⁶ Tevens vond hij dat een restrictie in het aantal beledigingsgronden nodig was omdat onnodige inperking van de vrijheid van meningsuiting moest worden voorkomen.

Naast deze inperking kende de strafbepalingen ook een verruiming, want niet meer de *formele* belediging, maar de *materiële* belediging was strafbaar.³⁷ Er werd, anders dan in 1934, gekeken naar de *inhoud* van de uittaling; ook zonder grove taal of scheldwoorden kon er sprake zijn van een belediging.³⁸ Minister Polak vond dat geen inperking van de vrijheid van meningsuiting; van strafbaarheid was pas sprake als ‘(...) kritiek onttaardt in het aantasten van de eer en goede naam van of het aanzetten tot haat tegen of discriminatie van de groep vanwege het enkele

³¹ *Kamerstukken II* 1967/68, 9724, nr. 3, p. 5 (MvT). De gronden godsdienst en levensovertuiging werden door de wetgever toegevoegd ook al stonden die niet in artikel 4 IVUR en was enkel opname van de grond ‘ras’ vereist; Van Noorloos 2011, p. 210.

³² Janssen & Nieuwenhuis 2012, p. 183.

³³ *Kamerstukken II* 1967/68, 9724, nr. 3, p. 5, p. 3-4 (MvT); Zie ook Van Noorloos 2014, p. 13.

³⁴ *Kamerstukken I* 1970-71, 9724, nr. 22a, p. 4 (MvA); Zie ook Janssens 1998, p. 69.

³⁵ *Handelingen II* 1969-70, 4349; En ook Janssens 1998, p. 69.

³⁶ *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, nr. 6, p. 3-4 (MvA); Zie ook Janssens 1998, p. 69.

³⁷ Van Noorloos 2014, p. 13 en Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 223.

³⁸ *Handelingen II* 1969-70, p. 4348-4349; Zie ook Janssens 1998, p. 69.

feit dat de leden een bepaalde godsdienst zijn toegedaan’.³⁹ Tevens stelde de Memorie van Antwoord hieromtrent dat artikel 137c Sr zeer terughoudend moest worden toegepast omdat de ‘(...) vrijheid van meningsuiting en van het ontvangen van meningen, van godsdienst en van artistieke expressie, ruimte nodig hebben om ook onwelgevallige dingen te mogen zeggen en schrijven’.⁴⁰

2.2.2 Artikel 137d Sr

Naast een volledig vervangen artikel 137c Sr werd een nieuw artikel ingevoerd: 137d Sr. Daarmee werd het *aanzetten tot* ‘haat, discriminatie en geweld’ verboden. Het luidde:

‘(...) Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, aanzet tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of hun levensovertuiging, wordt gestraft [...]’.

Zoveel aandacht er tijdens de parlementaire behandeling was voor artikel 137c, zo weinig aandacht kreeg artikel 137d Sr toebedeeld, in het bijzonder het ‘haatbegrip’.⁴¹ De vraag die aan de orde kwam was wat ‘aanzetten tot’ eigenlijk inhield. Het begrip werd door de wetgever niet nader gedefinieerd maar behelsde ook ‘voorwaardelijk opzet’. Het werd gemakshalve gelijkgesteld met het begrip ‘opruien’ uit artikel 131 Sr dat de betekenis heeft van ophitsen, opstoken en aansporen.⁴²

De term ‘haat’ ontleende de wetgever aan artikel 4 IVUR waarin de term ‘rassenhaat’ staat. Er werd geen definitie gegeven wat dan onder dit begrip moet worden verstaan.⁴³ Janssens & Nieuwenhuis geven een omschrijving van ‘haat’ uit de Van Dale weer waarin het wordt omschreven als ‘een gevoel van diepe afkeer, gepaard met verlangen om die persoon te zien ondergaan, al of niet ook om hem leed te doen’.⁴⁴

In artikel 90quater Sr heeft de wetgever het begrip discriminatie gedefinieerd. Hij baseerde deze omschrijving op artikel 1 van het IVUR.⁴⁵ Onder discrimineren wordt verstaan

‘(...) elke vorm van onderscheid, elke uitsluiting, beperking of voorkeur, die ten doel heeft of ten gevolge kan hebben dat de erkenning, het genot of de uitoefening op voet van gelijkheid van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel terrein of op andere terreinen van het maatschappelijk leven, wordt teniet gedaan of aangetast’.

³⁹ *Handelingen I* 1970/71, p. 555; Nieuwenhuis & Janssen 2011, p. 96.

⁴⁰ *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, nr. 6, p. 3-4 (MvA); Janssens 1998, p. 69.

⁴¹ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 250 en ook Rosier 1997, p. 95.

⁴² Ibid. Zie ook Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 246; *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, nr. 6, p. 5L (MvA); Zie ook Rosier 1997, p. 104.

⁴³ Nieuwenhuis 2006, p. 250.

⁴⁴ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 249. De rechter heeft handen en voeten gegeven aan het begrip. Van ‘haat’ is sprake als ‘een intrinsiek conflictueuze tweedeling tussen verschillende groepen [bestaat] waarbij de betreffende groep tegenover de rest van de samenleving wordt geplaatst’, zie o.a. HR 2 april 2002, *NJ* 2002/421, m.nt. P.A.M. Mevis (*Geen immuniteit gemeenteraadslid*); Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 250.

⁴⁵ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 222-224.

Ook ten aanzien van de definiëring van wat onder aanzetten tot ‘gewelddadig optreden’ moet worden verstaan gaf de wetgever niet thuis. Volgens Janssens & Nieuwenhuis vallen hieronder gedragingen zoals mishandeling, openlijke geweldpleging en vernieling, alsook zedendelicten met geweld.⁴⁶

2.3 1991: toevoeging discriminatiegronden ‘hetero- of homoseksuele gerichtheid’ en ‘geslacht’

Door de emancipatie van homoseksuelen kwam er meer aandacht voor hun positie in de samenleving. Dat leidde in 1991 tot uitbreiding van het artikel 137d Sr met de toevoeging van de discriminatiegronden (‘hetero- of’) ‘homoseksuele gerichtheid’ en ‘geslacht’.⁴⁷ Artikel 137c Sr werd slechts uitgebreid met de grond ‘hetero- of homoseksuele gerichtheid’.⁴⁸

Met de uitbreiding van de beledigingsgronden met ‘homoseksuele gerichtheid’ wilde de wetgever de agressie tegen homoseksuelen tegengaan.⁴⁹ De minister betoogde dat ‘(...) De ernst van de in de artikelen 137c e.v. strafbaar gestelde feiten is gelegen in het feit dat zij in het openbaar geschieden. Dergelijke uitlatingen kunnen een olievlekwerking hebben en de maatschappelijke positie van de gehele groep aantasten’.⁵⁰ De wetgever achtte het wenselijk om de openbare orde te beschermen tegen uitsluiting en *shaming* van bevolkingsgroepen.⁵¹ Vervolging wegens belediging van homoseksuelen moest volgens de wetgever daarom niet alleen op instigatie van de slachtoffers plaatsvinden; juist de overheid had een actieve rol om aantasting van de openbare orde te voorkomen.⁵²

Volgens Nieuwenhuis en Janssen werd de wijziging van de artikelen 137c en artikel 137d Sr gezien als ‘(...) een verwezenlijking van de sociale dimensie van het grondrecht van gelijke behandeling’.⁵³ De antidiscriminatiebepalingen moesten ervoor zorgen dat het discriminatieverbod in het maatschappelijk leven doorwerkte. De wetgever wilde hiermee kwetsbare groepen tegen discriminatie beschermen ten koste van de vrijheid van meningsuiting. Bij een botsing tussen deze grondrechten was het aan de rechter om een afweging te maken.⁵⁴

Juist die verhouding tussen de voorgestelde uitbreiding van de strafbaarheid en de vrijheid van meningsuiting werd door enkele Eerste Kamerleden van de christelijke partijen aan de orde gesteld.⁵⁵ De vraag lag voor of de vrije verkondiging van de orthodox-christelijke leer inzake de zondigheid van de homoseksuele praxis in gevaar kwam. De regering gaf als antwoord dat de ‘(...)

⁴⁶ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 258.

⁴⁷ De discriminatiegrond ‘heteroseksuele gerichtheid’ blijft hier verder buiten beschouwing.

⁴⁸ Van Noorloos 2011, p. 218; Janssens 1998, p. 73.

⁴⁹ Zie ook Janssens 1998, p. 73.

⁵⁰ *Kamerstukken II* 1987/88, 20 239, nr. 3, p. 7 (MvA); Zie ook Van Noorloos 2011, p. 219.

⁵¹ Van Noorloos 2011, p. 211.

⁵² *Kamerstukken I* 1990/91, 20 239, nr. 76a, p. 7 (MvA); Janssens 1998, p. 73-74.

⁵³ *Kamerstukken I* 1990/91, 20 239, nr. 76c, p. 7 (MvA); Zie ook Nieuwenhuis & Janssen 2011, p. 96.

⁵⁴ *Kamerstukken I* 1990/91, 20 239, nr. 76a, p. 5-6 (MvA); Zie ook Nieuwenhuis & Janssen 2011, p. 96-97.

⁵⁵ *Kamerstukken I* 1990/91, 20 239, nr. 76, p. 6 (VV); Zie ook Janssens 1998, p. 74.

al dan niet *onnodig beledigende vorm* van de uitlating een factor van betekenis zou zijn'.⁵⁶ Daardoor zou de vrijheid van meningsuiting zo min mogelijk worden beperkt.

'Homoseksuele gerichtheid' en 'geslacht'

De term 'gerichtheid' werd gekozen omdat het naast seksualiteit ook zou gaan om de manier waarop die aangeboren geaardheid zich uit.⁵⁷ Ook was de term 'gerichtheid' in lijn met de reeds gebezigde terminologie in het Wetboek van Strafrecht en artikel 1 Gw.⁵⁸ De leden van de P.P.R.-fractie betreurden het dat de eerder gebezigde term 'gerichtheid' was vervangen door 'hetero- of homoseksuele' gerichtheid. Zij vroeg of discriminatie op grond van een andere gerichtheid, zoals bijvoorbeeld bi- of transseksualiteit dan wel geoorloofd was. De minister antwoordde dat '(...) discriminatie van mensen op welke grond dan ook nooit geoorloofd [is]'.⁵⁹

De term 'geslacht' welke in artikel 137d Sr werd opgenomen was vooral bedoeld om agressie tegen bijvoorbeeld 'Blijf-van-mijn-lijf' huizen te kunnen bestrijden en in de tweede plaats om feitelijke discriminatie van vrouwen tegen te gaan.⁶⁰ Het had weinig van doen met de bescherming van transgender personen tegen discriminatie, haat of agressie.

Artikel 137c bleef volgens de Memorie van Toelichting verstoken van de toevoeging van de grond 'geslacht' omdat de regering samen met de Emancipatieraad vond '(...) dat discriminatie van vrouwen in mindere mate het gevolg [is] van beledigingen (middels openbare uitlatingen en publicaties, ingevoegd) doch veeleer van opvattingen over de rol van de vrouw in de maatschappij'.⁶¹ Met een uitbreiding van 137c Sr zou teveel in de persoonlijke levenssfeer worden gekomen en de vrijheid van meningsuiting teveel worden ingeperkt.

Met de invoering van de nieuwe gronden is met het oog op de positie van homoseksuelen en transgender personen in 1991 een (voorlopig) einde gekomen aan het wetgevingsproces aangaande de artikelen 137c en 137d Sr.⁶²

⁵⁶ *Kamerstukken I* 1990/91, 20 239, nr. 76c, p. 3 (MvA) en 76a, p. 9; Zie ook Janssens & Nieuwenhuis 2011, p. 97.

⁵⁷ Janssens 1998, p. 74. Bepaalde varianten van seksuele gerichtheid vallen hierbuiten; pedofielen en 'transseksuelen' vormen geen uiting van hetero- of homoseksuele gerichtheid. De kleine christelijke partijen hadden liever dat de term 'seksuele geaardheid' in plaats van 'gerichtheid' in de tekst was opgenomen; Zie Janssen & Nieuwenhuis 2011, p. 97; *Kamerstukken II* 1987/88, 20 239, nr. 3, p. 5 (MvT).

⁵⁸ *Kamerstukken II* 1987/88, 20 239, nr. 3, p. 1 (MvA).

⁵⁹ *Kamerstukken II* 1987/88, 20 239, nr. 8, p. 7-8 (NEV). In de uitspraak van het Hof Leeuwarden 13 januari 1995, *NJ* 2003/243 werd transseksualiteit door het Hof onder 'geslacht' begrepen. Daarover meer in hoofdstuk 3 van deze scriptie.

⁶⁰ Janssens 1998, p. 75.

⁶¹ *Kamerstukken II* 1987/88, 20 239, nr. 3, p. 4 (MvA).

⁶² Voor de volledigheid wil ik hier noemen dat in 2005 de artikelen aangevuld zijn met de discriminatiegronden 'lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap', zie *Stb.* 2005, 111.

2.4 Samenvatting

In de jaren dertig van de vorige eeuw stelde de wetgever voor het eerst uitlatingen in een beledigende vorm gedaan over een (onbepaalde) bevolkingsgroep strafbaar. Het accent van het artikel 137c Sr (oud) lag voornamelijk op de bescherming van de openbare orde en het voorkomen van ongeregeldeheden. Dat was ook de reden dat het artikel in de titel over ‘Misdrijven tegen de openbare orde’ werd geplaatst.

Bij de precisering van de beledigingsgronden van het artikel in de jaren 70 schoof het belang van de openbare orde naar de achtergrond ten faveure van de bescherming van bepaalde minderheden. Ook zag een artikel het licht dat het aanzetten tot discriminatie, haat en geweld strafbaar stelde (137d Sr (oud)). Weliswaar kwam de bepaling in dezelfde titel terecht, maar de wetgever wilde voornamelijk aan zijn verdragsverplichtingen uit het IVUR voldoen. Het belang van non-discriminatie werd vooropgesteld.

Bij latere wijzigingen, zoals in 1991, kwam het beginsel van gelijke behandeling steeds meer naar voren. De ratio hierachter was dat de belediging van een groep het maatschappelijk functioneren van die groep kon belemmeren. Het voorkomen van ongeregeldeheden tussen groepen werd nog steeds van belang geacht.

Het gelijkheidsbeginsel heeft in de jaren tachtig en begin jaren negentig vooral het karakter van insluiting van maatschappelijk achtergestelde en kwetsbare groepen zoals vrouwen, homoseksuelen en allochtonen en het uitsluiten van discriminatie van hen.⁶³ De rechtspositie van homoseksuelen – anders dan van transgender personen – verbetert sterk vanaf de jaren negentig omdat dan de artikelen 137c en 137d Sr aangevuld worden met het begrip ‘homoseksuele gerichtheid’.⁶⁴

De rechter heeft de begrippen ‘groepsbelediging’, ‘discriminatie’ en ‘haatzaaien’, zoals weergegeven door de wetgever in de artikelen 137c en 137d Sr, nader ingevuld. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de invulling die de rechter aan de bestanddelen van deze artikelen heeft gegeven.

⁶³ Loenen 2003, p. 260.

⁶⁴ In 1995 beslist de rechter dat ‘transsexualiteit’ valt onder het begrip ‘geslacht’ van artikel 137d Sr, zie Hof Leeuwarden 13 januari 1995, *NJ* 2003/243 (*Transsexualiteit*).

Hoofdstuk 3 De rol van de rechter: criteria ter bepaling van de strafbaarheid van een homo-of transfoebe uiting

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is de achtergrond van de artikelen 137c en 137d Sr besproken. Die strafbepalingen zijn ingevoerd met het oog op conflictsituaties (‘openbare orde’) in de samenleving en het voorkomen van achterstelling van bepaalde (minderheids)groepen. In dit hoofdstuk staat de toepassing van deze strafbepalingen in de rechtspraak centraal, waarbij eveneens aandacht wordt besteed aan relevante EVRM-normen betreffende groepsbelediging en discriminatie van en haatzaaien jegens homoseksuelen en transgender personen.

In de toepassing van de artikelen 137c en 137d Sr staat de zogeheten ‘driestappentoets’ centraal: een toets aan de hand waarvan de rechter de strafbaarheid van provocatieve uitingen beoordeelt.

Allereerst wordt in paragraaf 2 het juridisch kader weergegeven. In paragraaf 3 wordt de *achtergrond* van de ‘driestappentoets’ geschetst. Vervolgens wordt in paragraaf 4 ingegaan op de *inhoud* van de ‘driestappentoets’. In paragraaf 5 wordt aandacht besteed aan de invloed en doorwerking van artikel 10 EVRM en de EHRM-rechtspraak hieromtrent in de Nederlandse rechtsorde. Tevens komt de positie en verantwoordelijkheid aan bod die een politicus in het openbare publieke debat heeft. Ook vindt een bespreking plaats van relevante ‘*hate speech*’ jurisprudentie. Daarbij wordt aandacht besteed aan de tot nu toe enige uitspraak van het EHRM die ging over haatzaaien jegens homoseksuelen (*Vejdeland e.a./Zweden*).⁶⁵ Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een korte samenvatting.

3.2 Het Nederlandse juridische kader: de artikelen 137c en 137d Sr

Het kader voor ‘groepsbelediging’ en ‘aanzetten tot discriminatie of haat’ wordt bepaald door de artikelen 137c respectievelijk 137d Sr.⁶⁶ Strafbare belediging (artikel 137c Sr) en discriminatie (artikel 137d Sr) zijn wettelijke uitzonderingen op het grondwettelijke (artikel 7 Gw) en verdragsrechtelijke (artikel 10 EVRM) recht op vrijheid van meningsuiting. Zij luiden als volgt:

Artikel 137c Sr: groepsbelediging

‘Hij die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, opzettelijk beledigend uitlaat over een groep mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun hetero- of

⁶⁵ EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, NJ 2013/550, m.nt. E.J. Dommering (*Vejdeland e.a./Zweden*).

⁶⁶ Voor de volledigheid noem ik ook artikel 137e Sr (verspreidingsdelict van de artikelen 137c en d Sr). De artikelen 137c t/m e dienen in samenhang te worden gezien. Tevens verwijs ik naar artikel 90quater Sr waarin de wetgever het begrip ‘discriminatie’ heeft gedefinieerd.

homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie’.

Artikel 137d Sr: aanzetten tot haat, discriminatie of geweld tegen groepen

‘Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, aanzet tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun geslacht, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie’.

3.3 Achtergrond van de contextuele toetsing

Het hebben van beledigende of discriminerende opvattingen is in Nederland niet verboden. Het wordt pas problematisch als je deze (opzettelijk) naar buiten brengt door bijvoorbeeld een interview te geven of een tekst te overhandigen aan een journalist.⁶⁷ Janssens & Nieuwenhuis wijzen erop dat ‘(...) de legitimatie van de strafbaarstelling van belediging besloten ligt in de bescherming van de waardigheid van de burger, waaronder diens reputatie’.⁶⁸

Zoals hierboven weergegeven vormen de artikelen 137c en d Sr de grondslag voor een inperking van de vrijheid van meningsuiting. De wetgever heeft echter tijdens de behandeling van het wetsvoorstel tot wijziging van artikel 137c nadrukkelijk aangegeven dat met deze bepaling terughoudend moet worden omgegaan omdat de ‘(...) vrijheid van meningsuiting en van het ontvangen van meningen, van godsdienst en van artistieke expressie, ruimte nodig hebben om ook onwelgevallige dingen te mogen zeggen en schrijven’.⁶⁹ Hij vond dat ‘(...) kritiek op opvattingen en gedragingen, zelfs al zou die kritiek beledigend of kwetsend zijn, niet valt onder artikel 137c Sr. Strafbbaar is slechts die uiting waarin ‘tevens conclusies ten aanzien van die mensen worden getrokken’.⁷⁰ De jurisprudentie heeft uitgewezen dat daarbij de *context* van de uitlating van groot belang is.

De ‘driestappentoets’ is een methode om een uiting op haar beledigende karakter te beoordelen in haar *context*: de context waarin een op zichzelf beledigende uitlating is gedaan kan aan die uitlating het beledigend karakter ontnemen.⁷¹ Bij deze *contextuele toetsing* is er een rechtstreekse relatie met het grondrecht van de vrijheid van meningsuiting; wanneer gaat echter een krenkende uiting over een groep mensen over in een strafbare belediging? Het is dé manier voor de Nederlandse

⁶⁷ HR 2 april 2002, *NJ* 2002/421, m.nt. P.A.M. Mevis (*Geen immuniteit gemeenteraadslid*).

⁶⁸ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 39.

⁶⁹ *Kamerstukken II* 1969/70, 9724, nr. 6, p. 3-4 (MvA).

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Janssens & Nieuwenhuis spreken over een ‘drietrapsbenadering’ (2019 p. 52) of ‘driestapstoets’ (2012, p. 194). Zie voor de driestappentoets: Janssen & Nieuwenhuis 2012, p. 194; HR 9 januari 2001, *NJCM-Bulletin* 2001/6, m.nt. J.-P. Loof, p. 741 (*Van Dijke*).

rechter om de uiting te toetsen aan de vrijheid van meningsuiting en de rechtspraak van het EHRM ter zake een plaats te geven.

Hoewel de ‘driestappentoets’ zowel in de literatuur als in de rechtspraak een begrip is en door de strafrechter stapsgewijs en systematisch wordt toegepast op artikel 137c Sr en tegenwoordig ook op 137d Sr, was dit anders aan het begin van de 21e eeuw.⁷²

De ‘driestappentoets’ komt voort uit een aantal arresten dat aan het begin van deze eeuw door de Hoge Raad is gewezen waarin de belediging van homoseksuelen centraal stond.⁷³ Gemene deler van deze zaken was dat de uitlatingen waren gedaan op grond van een godsdienstige overtuiging en dienstig waren aan het maatschappelijk debat, bijvoorbeeld over het homohuwelijk. De Hoge Raad oordeelde telkens dat de uitlatingen daardoor niet strafbaar waren.⁷⁴

De strafzaak tegen RPF-Kamerlid Van Dijke dient als voorbeeld voor de wijze waarop de Hoge Raad een beledigende uitlating beoordeelt. Het is tevens het eerste arrest dat de Hoge Raad wees ter zake van de beledigingsartikelen van het Wetboek van Strafrecht waarin de discriminatiegrond ‘hetero- of homoseksuele gerichtheid’ een rol speelde.⁷⁵

In 2001 oordeelde de Hoge Raad over het beledigende karakter van RPF-Kamerlid Van Dijke’s uitspraken die in 1996 in een interview in weekblad ‘De Nieuwe Revu’⁷⁶ had gesproken over het weren van praktiserende homoseksuelen bij de omroep EO: ‘(...) Ja, waarom zou een praktiserende homoseksueel beter zijn dan een dief’?⁷⁷ Het gerechtshof ‘s Gravenhage was van mening dat de uitlating ‘(...) op zichzelf, los van de context, als een beledigende uitlating [...] zou zijn aan te merken. Door praktiserende homoseksuelen op één lijn te stellen met plegers van in het Wetboek van Strafrecht genoemde misdrijven wordt de waardigheid van de betreffende groep mensen miskend’.⁷⁸

Een belangrijke overweging van het hof betrof het eventuele onderscheid dat Van Dijke maakte tussen wel en niet-praktiserende homoseksuelen. Het hof stelde dat de wetgever ‘(...) bewust de bescherming tegen beledigende uitlatingen niet beperkt tot beledigende uitlatingen wegens homoseksuele geaardheid, maar heeft gekozen voor bescherming tegen beledigende uitlatingen wegens homoseksuele gerichtheid [...] d.w.z. homoseksuele geaardheid en het daarmee

⁷² Zie voor een toepassing bij artikel 137d Sr de uitspraak van de HR inzake politicus Felter, HR 16 december 2014, *NJ* 2015/108, m.nt. N. Rozemond (*Felter*).

⁷³ Het betreffen de strafzaken tegen het protestants-christelijke RPF-kamerlid Van Dijke (HR 9 januari 2001, *NJCM-Bulletin* 2001/6, m.nt. J.-P. Loof), een Rotterdamse politie-inspecteur (HR 9 januari 2001, *NJ* 2001/204), een dominee (HR 14 januari 2003, *NJ* 2003/261, m.nt. P.A.M. Mevis (*Dominee Herbig*) en imam El Moumni (Hof ‘s Gravenhage 18 november 2002, *NJ* 2003/24).

⁷⁴ De Hoge Raad is van opvatting dat de vrijheid van godsdienst met de kijk op de wetsgeschiedenis horizontaal een ‘beduidend sterker’ karakter heeft dan de vrijheid van meningsuiting, zie bijv. HR 9 januari 2001, *NJCM-Bulletin* 2001/6, m.nt. J.-P. Loof, p. 741-753 (*Van Dijke*).

⁷⁵ HR 9 januari 2001, *NJCM-Bulletin* 2001/6, m.nt. J.-P. Loof, p. 747 (*Van Dijke*).

⁷⁶ De Nieuwe Revu, nr. 27, 24 juni - 3 juli 1996.

⁷⁷ HR 9 januari 2001, *NJCM-Bulletin* 2001/6, m.nt. J.-P. Loof, p. 742 (*Van Dijke*).

⁷⁸ Hof ‘s-Gravenhage 9 juni 1999, ECLI:NL:GHSGR:1999:AF5469 (*Van Dijke*).

samenhangende gedrag’.⁷⁹ Ondanks het bovenstaande sprak het hof Van Dijke vrij omdat het van oordeel was

‘(...) dat de context waarin deze uitspraak is geplaatst en de daaruit blijkende kennelijke bedoeling daarvan het beledigende karakter aan die uitspraak ontnemt. Uit die context blijkt immers duidelijk dat verdachte in feite zegt dat hij op grond van zijn geloofsovertuiging homoseksuele praxis afwijst als zondig, namelijk als strijdig met een van de Bijbelse geboden en dat hij het, eveneens op grond van die geloofsovertuiging, onjuist vindt om in die geboden gradaties aan te brengen. In die context wordt door de retorische vraag ‘waarom zou een praktiserende homoseksueel beter zijn dan een dief?’ de waardigheid van praktiserende homoseksuelen niet aangetast. De betreffende zin is dan niet meer dan een illustratie ter verduidelijking van de uitgedragen geloofsovertuiging. Gezien bovendien de grondrechtelijke vrijheden van godsdienst en van meningsuiting stond het Van Dijke vrij zijn geloofsovertuiging uit te dragen. De wijze waarop hij dat deed valt, zoals uit het voorgaande blijkt, binnen acceptabele proporties’.⁸⁰

De Hoge Raad kon zich vinden in de redenering van het hof dat de vergelijking met dieven en fraudeurs niet geïsoleerd, maar in de *context* van de uitspraken in zijn geheel beschouwde. Deze ‘context’ ontnam het beledigende karakter aan de uitspraak. De Hoge Raad overwoog dat: ‘(...) het hof [...] in zijn oordeel mocht betrekken dat de vrijheid van godsdienst en van meningsuiting mede bepalend kunnen zijn voor het al dan niet aannemen van een beledigend karakter van – op zichzelf beschouwd kwetsende of grievende – uitspraken. De Hoge Raad neemt daarbij in aanmerking dat in 's hofs overwegingen besloten ligt dat deze uitspraken kenbaar in direct verband stonden met de uiting van de geloofsopvatting van de verdachte en als zodanig voor hem van betekenis zijn in het maatschappelijk debat’.⁸¹

3.4 De ‘driestappentoets’: de bepaling van de strafbaarheid van een beledigende uiting

In de arresten uit begin 21^e eeuw geeft de Hoge Raad inzicht in hoe hij de in het geding zijnde grondrechten afweegt bij de beoordeling van de uitspraken met betrekking tot het bestanddeel ‘beledigend’. Opmerkingen die ‘op zichzelf beschouwd’ beledigend zijn, kunnen die kwalificatie verliezen waardoor er toch geen sprake is van een beledigende uitspraak zoals gesteld in artikel 137c Sr. Deze ‘context’ waarin de uitspraak is gedaan is daarbij van cruciaal belang. De Hoge Raad stelt dat het in de betreffende zaken ging om een uiting ‘(...) van de geloofsovertuiging’, of ‘(...) van de aan bijbelse opvattingen ontleende mening’. Naast deze ‘context’ was van belang dat de

⁷⁹ Ibid. Zie ook *Handelingen II* 1989/1990, p. 4495 en *Kamerstukken I* 1990/1991, 20 239, nr. 76a, p. 9 (MvA). Zie daarin beschreven de gevoerde discussie tussen de minister van Justitie en de christelijke fracties in de Eerste en Tweede Kamer over dat het opnemen van de discriminatiegrond ‘hetero- en homoseksuele gerichtheid’ in 137c Sr al dan niet een bedreiging zou inhouden voor de vrije verkondiging van de orthodox-christelijke leer inzake de zondigheid van de homoseksuele praxis.

⁸⁰ Hof 's-Gravenhage 9 juni 1999, ECLI:NL:GHSGR:1999:AF5469 (*Van Dijke*).

⁸¹ HR 9 januari 2001, *NJCM-Bulletin* 2001/6, m.nt. J.-P. Loof (*Van Dijke*), r.o. 3.4.4.

uiting ‘(...) binnen de grenzen van het aanvaardbare’ bleef en daarom een ‘onnodig’ grievend of beledigend karakter miste.⁸²

Uit de jurisprudentie betreffende artikel 137c Sr is een toets voortgekomen die nu bekend staat als de ‘driestappentoets’.⁸³ Deze toets wordt sinds 2014 ook toegepast op artikel 137d Sr.⁸⁴ De vraag of er sprake is van belediging van een groep mensen dient de rechter te beantwoorden aan de hand van de drie toetsingscriteria waarmee een contextuele toetsing van de uitlating plaatsvindt: (1) Is de uitlating op zichzelf beschouwd beledigend en zo, ja; (2) Neemt de context het beledigende karakter weg en zo, ja; (3) Is de uitlating ‘onnodig grievend’?⁸⁵

Stap 1: ‘Is de uitlating op zichzelf beschouwd beledigend over een groep mensen?’

In deze eerste stap wordt met een objectieve toets bepaald of de uitlating naar algemeen spraakgebruik beledigend is over een groep mensen op basis van hun externe kenmerken, zoals in casu homoseksuele gerichtheid. Daarbij wordt gekeken naar de feitelijke bewoordingen en hun samenhang met de rest van de uitlating. Ook moet de uitlating niet uitsluitend op zichzelf worden bezien, maar tevens in de gegeven omstandigheden van het geval en in het licht van mogelijke associaties die deze wekken.⁸⁶ Zo kan een uitlating die in het algemeen op zichzelf niet beledigend is (zoals ‘Combat 18’ en ‘Whatever it takes’), toch als beledigend worden gekwalificeerd.⁸⁷ Tevens is de *aard* van de uiting voor het begrip ‘belediging’ beslissend, niet de bedoelingen van de schrijver of de reden van de publicatie.⁸⁸

De Hoge Raad vindt een uitspraak beledigend als een uitlating ‘(...) de strekking heeft een ander bij het publiek in een ongunstig daglicht te stellen en hem aan te randen in zijn eer en goede naam’.⁸⁹ De uitlating moet daarnaast gaan over een groep mensen of haar kenmerk gaan.

Stap 2: ‘Neemt de context het beledigend karakter van de uitlating weg?’

Is een uitlating naar zijn aard beledigend, bijvoorbeeld door de gebruikte woorden (zoals de woorden ‘vieze, vuile zonden’ van dominee Herbig⁹⁰) dan kan de context waarin deze is gedaan het beledigende karakter aan de uitlating wegnemen.⁹¹ Zo kan een uitlating die gebaseerd is op een godsdienst of levensovertuiging (zoals bij Van Dijke en Herbig) het beledigende karakter aan een uitspraak ontnemen waardoor deze niet strafbaar is. Naast deze heeft de rechter nog drie excepties

⁸² In 1988 oordeelde de HR nog in de Goerree-zaak dat de strafrechtelijke grens wel was overschreden, zie HR 18 oktober 1988, *NJ* 1989/476, m.nt. G.E. Mulder (*Echtpaar Goerree*).

⁸³ Herrenberg 2019, p. 1796-1797. Meer over zijn analyse van de Nashville-verklaring en die van het OM in H4.

⁸⁴ HR 16 december 2014, *NJ* 2015/108, m.nt. N. Rozemond (*Felter*).

⁸⁵ Herrenberg 2019, p. 1796-1797; Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 52.

⁸⁶ Zie HR 23 november 2010, *NJ* 2011/115 (*Combat-arrest*) aangaande de teksten ‘Combat 18’ en ‘Whatever it takes’.

⁸⁷ HR 29 maart 2016, *NJ* 2016/248 (*Demonstratie Nederlandse Volksunie*), zie in deze uitspraak ook de systematiek van de driestappentoets; Zie ook HR 23 november 2010, *NJ* 2011/115 (*Combat-arrest*) en HR 18 mei 1999, *NJ* 1999/634 (*Janmaat*).

⁸⁸ HR 18 oktober 1988, *NJ* 1989/476, m.nt. G.E. Mulder (*Echtpaar Goerree*).

⁸⁹ HR 29 maart 2016, *NJ* 2016/248 (*Demonstratie Nederlandse Volksunie*); Vergelijk artikel 261 Sr waarin een omschrijving staat van strafbare belediging: ‘Hij die opzettelijk iemands eer of goede naam aanrandt’.

⁹⁰ HR 14 januari 2003, *NJ* 2003/261, m.nt. P.A.M. Mevis (*Dominee Herbig*).

⁹¹ Rb. Amsterdam 23 juni 2011, *NJ* 2012/370, r.o. 4.3.1.

erkent, zoals uitlatingen die ‘een bijdrage leveren aan of dienstig zijn aan het publiek maatschappelijk debat’ en de artistieke en de humoristische exceptie.⁹²

Indien het oordeel is dat de uitlating *niet* in een van de ‘contexten’ is gedaan, komt men niet aan de derde stap toe.

Stap 3: ‘Is de uitlating ‘onnodig grievend’?

De derde stap kan gezien worden als correctie op de tweede stap.⁹³ Het betreft de beoordeling of de beledigende uitlating, die binnen één van de geaccepteerde ‘contexten’ is gedaan, toch ‘onnodig grievend’ is waardoor deze – alsnog – als een strafbare belediging kan worden beoordeeld. De rechter past hier een *proportionaliteitstoets* toe, volgens Noorloos, ‘(...) tussen het belang van de uitlating in het publieke debat en het ‘beledigend’ (dan wel ‘discriminatie-aanzettend’) karakter daarvan’.⁹⁴

Wat wordt onder het begrip ‘onnodig grievend’ verstaan? Van Noorloos omschrijft het als een ‘(...) wanverhouding tussen de mate waarin is beledigd en de mate waarin een bijdrage is geleverd aan het maatschappelijk debat’.⁹⁵ Janssens en Nieuwenhuis zeggen hierover: ‘(...) Onnodig grievend is de uitlating, indien deze óók in de context van het debat evident, voor de gemiddelde waarnemer, buiten proporties is. Het zal moeten gaan om harde gevallen van wezenlijke aantasting van de menselijke waardigheid. Een factor bij de beoordeling hiervan kan de toonzetting van de uitlating zijn’.⁹⁶ Nieuwenhuis geeft daarbij nog aan dat het vooral gaat om de gekozen bewoordingen en niet zozeer om de inhoud van de aantijgingen.⁹⁷ Geconcludeerd kan worden dat een onnodig grievende uitlating dermate grensoverschrijdend is dat deze niet meer dienstig is aan het maatschappelijk debat.

In zijn arrest uit 2014 oordeelde de Hoge Raad bovendien dat een uiting van een politicus als ‘onnodig grievend’ wordt beschouwd als zij ‘(...) strijdig is met de wet en met grondbeginselen van de democratische rechtsstaat. Uitingen die aanzetten tot geweld, haat of discriminatie, maar ook die ‘aanzetten tot onverdraagzaamheid’, zijn in dat verband ‘onnodig grievend’.⁹⁸ Volgens Janssens & Nieuwenhuis komt het ‘aanzetten tot onverdraagzaamheid’ neer op ‘(...) het aansporen tot het niet willen accepteren van afwijkende maatschappelijke of religieuze opvattingen op een zodanige wijze dat het gemakkelijk kan leiden tot haat en geweld tegen of discriminatie van hen die andere opvattingen hebben’.⁹⁹

⁹² Zie HR 29 maart 2016, *NJ* 2016/248 (*Demonstratie Nederlandse Volksunie*); Zie HR 26 juni 2012, *NJ* 2012/415; Herrenberg 2019, p. 1798-1799.

⁹³ Brief OM d.d. 11 maart 2020, p. 6.

⁹⁴ Van Noorloos 2015, p. 100.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 412.

⁹⁷ Nieuwenhuis 2012, p. 159.

⁹⁸ HR 16 december 2014, *NJ* 2015/108, m.nt. N. Rozemond (*Felter*); Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 63.

⁹⁹ Ibid.

3.4.1 Recente rechtszaken inzake homofobe uitlatingen

In deze paragraaf worden twee recentere rechtszaken besproken waarin de context het beledigende karakter van homofobe uitlatingen niet kon wegnemen omdat deze door de rechter ‘onnodig grievend’ werden bevonden. In beide uitspraken volgt de rechter expliciet de ‘driestappentoets’.

De zaak Felter: belediging van homoseksuelen en aanzetten tot discriminatie door een politicus

Het hof Amsterdam veroordeelde Felter in 2016 – na terugverwijzing door de Hoge Raad – voor ‘groepsbelediging’ en ‘aanzetten tot discriminatie van homoseksuelen’.¹⁰⁰ Bijzonder in deze zaak was dat de ‘driestappentoets’ ook ten aanzien van ‘aanzetten tot discriminatie’ op grond van artikel 137d Sr werd toegepast.¹⁰¹ Tevens stond de rechter stil bij de verantwoordelijkheden die een politicus heeft wanneer hij deelneemt aan het maatschappelijke of politieke debat.

In februari 2010 deed politicus Delano Felter in een interview minachtende uitspraken over homoseksuelen. Hij zei onder meer: ‘(...) Het is heel normaal hè om te zeggen van ik heb een hekel aan homofielen. We hebben te maken met hele agressieve homofiele groepen hier. Zoals die homofielen bij de politie. Weet je, kijk dat, dat moet gewoon weg’. En ‘(...) Kijk het zijn die mensen met die seksuele afwijkingen die moeten gewoon eigenlijk bestreden worden door de hetero's, vind ik’, en ‘Dus mensen met afwijkende sekse die, die pakken we aan’. ‘Die mensen er uit sodemieteren’ en ‘Nou in ieder geval de homofiel. Ja, het spijt me maar die moet even weg want we zijn hetero. En die mensen met andere seksuele geaardheid zoals met andere afwijkingen’.

Het hof vond dat zijn uitlatingen beledigend waren voor homoseksuelen en aanzetten tot discriminatie van hen. Het was van mening dat met betrekking tot groepsbelediging ‘(...) met zijn uitlatingen de minderwaardigheid van homoseksuelen ten opzichte van heteroseksuelen (...) sterk wordt benadrukt’. Voor wat betreft het aanzetten tot discriminatie op grond van artikel 137d Sr vond het hof dat de woorden van Felter ‘(...) Aansporen [om] homoseksuelen aan te pakken, te bestrijden en hun verblijf – in Nederland, althans in Amsterdam – tegen te gaan’.¹⁰² Het hof oordeelde dat de uitlatingen waren gedaan in de context van het maatschappelijke debat, maar dat zij desondanks als ‘onnodig grievend’ moesten worden bestempeld en dus strafbaar.

In de arresten van het hof en de Hoge Raad werd uitgebreid stilgestaan bij de rol van een politicus in het maatschappelijke of publieke debat (inclusief het politieke debat). De rechter gaf aan dat een politicus meer mag zeggen omdat hij als volksvertegenwoordiger moet opkomen voor zijn achterban. Hij mag ‘(...) zaken van algemeen belang aan de orde stellen ook als deze uitlatingen kunnen kwetsen, choqueren of verontrusten’.¹⁰³ Een politicus heeft echter ook een verantwoordelijkheid om te voorkomen dat hij uitlatingen verspreidt ‘(...) die strijdig zijn met de wet en met de grondbeginselen van de Nederlandse democratische rechtsstaat. Daarbij gaat het

¹⁰⁰ Hof Amsterdam 1 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:296 (*Felter*) en HR 16 december 2014, NJ 2015/108, m.nt. N. Rozemond (*Felter*).

¹⁰¹ Hof Amsterdam 1 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:296 (*Felter*).

¹⁰² Ibid.; Herrenberg 2019, p. 1800.

¹⁰³ Hier wordt gerefereerd aan EHRM 26 april 1979, nr. 6538/74 (*Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*).

niet uitsluitend om uitlatingen die aanzetten tot haat of geweld of discriminatie, maar ook om uitlatingen die aanzetten tot onverdraagzaamheid'.¹⁰⁴ Felters uitlatingen vielen dan ook niet onder de bescherming van de vrijheid van meningsuiting van artikel 10 EVRM.

Amsterdamse antihomo flyer

Een recentere zaak uit 2019 betrof het verspreiden van een antihomo flyer via brievenbussen van enkele woningen in Amsterdam.¹⁰⁵ De flyer bevatte op een zijde uitspraken zoals: 'Volgens het Jodendom, Christendom en de Islam is homoseksualiteit verboden'. Aan de andere zijde stond de tekst: 'Het aantal kinderen die seksueel misbruikt worden door homoseksuele ouders is 29%. Homoseksuelen hebben 50% meer kans op depressies dan heteroseksuele personen. Het zelfmoordpercentage is meer dan 200%'. Er was sprake van een oproep om deze kinderen te redden: 'De morele verantwoordelijkheid voor deze kinderen is van ons allemaal, voor de komende generaties, moeten alle Moslims, Christenen en Joden zich verenigen'.¹⁰⁶

De rechtbank was van oordeel dat de uitlatingen beledigend waren voor homoseksuelen: '(...) de combinatie van de uitlatingen maakt dat er over deze groep mensen niet alleen negatieve conclusies worden getrokken, tevens worden ze in verband gebracht met een ernstig strafbaar feit, namelijk kindermisbruik'. Ook was de rechter van mening dat de uitlatingen op de flyer 'in samenhang bezien', aanzetten tot discriminatie van homoseksuelen, daar '(...) de flyer er naar zijn aard op is gericht anderen te overtuigen en mogelijk ook tot actie aan te sporen'. De rechter was deze mening toegedaan door de laatste zin van de flyer, waarin aanhangers van de drie grote godsdiensten opgeroepen worden zich te verenigen teneinde de kinderen te redden.¹⁰⁷

Hoewel de rechtbank vond dat de uitlatingen '(...) in direct verband stonden met de Islamitische geloofsovertuiging van de verdachte' vond zij dat de uitlatingen 'onnodig grievend' waren en daarmee strijdig met de artikelen 137c en 137d Sr. Onderliggend hierbij was de door verdachte gesuggereerde koppeling tussen homoseksuele gerichtheid en '(...) een zeer ernstig strafbaar feit als kindermisbruik'. De rechtbank was van oordeel dat die koppeling 'volkomen ongefundeerd, verwerpelijk en daarmee onnodig grievend [is]'.¹⁰⁸ De rechtbank kwam dan ook tot de conclusie dat de verdachte zich schuldig had gemaakt aan het verspreiden van flyers waarin homoseksuelen beledigd werden en waarin werd aangezet tot discriminatie van hen. De verdachte werd veroordeeld wegens schending van artikel 137e Sr.

¹⁰⁴ HR 16 december 2014, NJ 2015/108, m.nt. N. Rozemond, r.o. 4.4.4 (*Felter*) en Hof Amsterdam 1 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:296 (*Felter*).

¹⁰⁵ Zie Herrenberg 2019, p. 1799-1800; Zie ook het krantenartikel van Sommer, 'Politie krijgt ruim 75 meldingen over homofobe flyer Amsterdam,' *de Volkskrant* 17 oktober 2016.

¹⁰⁶ Rb. Amsterdam 4 januari 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:13 (*Amsterdamse antihomo flyer*).

¹⁰⁷ Ibid. Het is daarbij niet vereist dat de discriminatie daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Een krachtversterkend element is bij het aanzetten tot discriminatie niet vereist.

Aan verdachte was overtreding van artikel 137e Sr ten laste gelegd: hij had flyers verspreid met een voor homoseksuelen beledigende en discriminerende inhoud. Deze flyer had niet het karakter van zakelijke berichtgeving. Zie ook de website van het OM: 'Taakstraffen geëist wegens voor homoseksuelen beledigende teksten in folder', d.d. 12 december 2018; Herrenberg 2019, p. 1799-1800.

¹⁰⁸ Rb. Amsterdam 4 januari 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:13 (*Amsterdamse antihomo flyer*).

3.5 Artikel 10 EVRM en de (beperking van de) vrijheid van meningsuiting

Op Europees niveau is de vrijheid van meningsuiting ('freedom of expression') verankerd in artikel 10 EVRM. In lid 1 staat het *recht* van meningsuiting verwoord, in het tweede lid is de *clause* weergegeven voor de beperking van dit recht.

Het artikel luidt als volgt:

Artikel 10 lid 1 EVRM

'Een ieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of te verstrekken, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen. Dit artikel belet Staten niet radio-omroep-, bioscoop- of televisieondernemingen te onderwerpen aan een systeem van vergunningen'.

Artikel 10 lid 2 EVRM

'Daar de uitoefening van deze vrijheden plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties, die bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen'.

Het verdrag werkt via de artikelen 93 en 94 Grondwet direct door in de Nederlandse rechtsorde. Hierdoor kan de Nederlandse burger de inperking van haar recht op vrije meningsuiting direct laten toetsen aan artikel 10 EVRM. De Nederlandse rechter houdt hier in haar uitspraken al rekening mee: zij toetst zelf of de beperking van de meningsuiting als weergegeven in de artikelen 137c en 137d Sr voldoet aan de (beperkings)criteria van artikel 10 lid 2 EVRM.¹⁰⁹ Dit doet de rechter bij de tweede stap van de 'driestappentoets'.¹¹⁰

3.5.1 Het belang van 'freedom of expression' voor democratie en individu

Volgens het Verdrag is de vrijheid van meningsuiting van belang voor zowel de democratie als het individu. De menselijke waardigheid en vrijheid vormen de '*very essence*' van het verdrag.¹¹¹ In het arrest *Handyside/Verenigd Koninkrijk* uit 1976 geeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) voor het eerst het belang van de vrijheid van meningsuiting weer en wat haar reikwijdte is. Het Hof verwoordde in dat arrest dat '(...) '*freedom of expression*' moet worden

¹⁰⁹ Ten Voorde 2018, artikel 137c Sr.

¹¹⁰ Janssen & Nieuwenhuis 2012, p. 200 en Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 17.

¹¹¹ Zie o.a. EHRM 20 april 2002, nr. 2346/02 (*Pretty/Verenigd Koninkrijk*); Zie ook Nieuwenhuis 2019, p. 75.

beschouwd als ‘(...) *one of the essential foundations of a democratic society*’ *one of the basic conditions for its progress and for the development of every man and woman*’.¹¹²

De bescherming die artikel 10 EVRM geeft ‘(...) *is applicable not only to information or ideas that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb the State or any sector of the population*’¹¹³ zolang zij niet ‘(...) *‘gratuitously offensive’* zijn, omdat zo’n uiting ‘*does not contribute to any form of public debate capable of furthering progress in human affairs*’.¹¹⁴

3.5.2 Beperking van de vrijheid van meningsuiting: artikel 10 lid 2 en artikel 17 EVRM

Ondanks de grote betekenis van de vrijheid van meningsuiting voor democratie en individu zijn beperkingen op die vrijheid mogelijk; het grondrecht is niet absoluut. Het EVRM geeft hiervoor twee wegen: die van artikel 10 lid 2 EVRM en artikel 17 EVRM.

Artikel 10 lid 2 EVRM

Voor de beperking van de vrijheid van meningsuiting heeft het EHRM een toetsingskader ontwikkeld waarmee het de reikwijdte aangeeft van de begrippen ‘uitspraken gedaan in het politieke en maatschappelijke debat.’¹¹⁵

Het EHRM heeft in het arrest *Sunday Times/Verenigd Koninkrijk* een drietal criteria gegeven voor de toetsing van die beperkingen aan de vrijheid van meningsuiting.¹¹⁶ Als het EHRM vaststelt dat er sprake is van een beperking (zoals bijvoorbeeld artikel 137c Sr), volgt een ‘driestappentest’: (1) is de beperking bij wet voorzien; (2) dient zij een van de in artikel 10 lid 2 EVRM genoemde doelen; en (3) is zij noodzakelijk in een democratische samenleving?¹¹⁷

Voor wat betreft (1) dient de beperking ‘*prescribed by law*’ te zijn; dat betekent dat de beperking een juridische grondslag heeft en deze dus toegankelijk (‘*accessible*’) en voorzienbaar (‘*foreseeable*’) is, zodat de burger weet wat wel of niet mag en welke sanctie op een overtreding staat.¹¹⁸

De volgende stap (2) vereist dat de beperking een ‘*legitimate aim*’ heeft, wat wil zeggen dat een bepaald belang – zoals genoemd in het tweede lid – wordt gediend, zoals de openbare orde of de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen.

De belangrijkste stap is (3): hierin wordt bepaald of er ten aanzien van de beperking een ‘*pressing social need*’ is. Zoals eerder gesteld vindt het EHRM namelijk dat in een democratie ook ruimte moet zijn voor uitingen die ‘kwetsen, choqueren of verontrusten’ (zie *Handyside/Verenigd Koninkrijk*). Een beperking mag daarom – zeker als het gaat om politici die hun achterban

¹¹² EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, § 49 (*Handyside/Verenigd Koninkrijk*).

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ EHRM 20 september 1994, nr. 13470/87, NJ 1994/366, m.nt. E.J. Dommering (*Otto Preminger Instituut/Oostenrijk*); Zie Janssens 2016, p. 450-451 en EHRM 4 december 2003, nr. 35071/97 (*Gündüz v. Turkije*).

¹¹⁵ Nieuwenhuis 2015, p. 9.

¹¹⁶ EHRM 26 april 1979, nr. 6538/74 (*Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*); Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 21.

¹¹⁷ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 21; Zie ook Nieuwenhuis 2015, p. 317.

¹¹⁸ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 21.

vertegenwoordigen – niet te snel worden aangenomen. De beperking moet daarnaast proportioneel zijn ten opzichte van het te bereiken doel.¹¹⁹

Bij de bepaling of er sprake is van een ‘*pressing social need*’ heeft de Staat een ‘*margin of appreciation*’, een beleidsruimte of marge, hetgeen inhoudt dat een lidstaat zelf een inschatting maakt of een beperking van een grondrecht nodig is om een bepaald doel te bereiken.¹²⁰ Het Hof zegt het in het arrest als volgt: ‘(...) *The view taken by the Contracting States of the requirements of morals, observed the Court, varies from time to time and from place to place, especially in our era*’, and ‘(...) *State authorities are in principle in a better position than the international judge to give an opinion on the exact content of these requirements*’.¹²¹

De marge van een lidstaat om de vrijheid van meningsuiting te beperken is klein indien er sprake is van bijdragen aan een politiek of maatschappelijk debat, zeker als het gaat om politici of volksvertegenwoordigers. Geven zij kritiek op de overheid of regering dan is volgens Nieuwenhuis ‘(...) inmenging niet snel toegestaan’.¹²² De beperkingsmarge van een staat is groot als het gaat om uitingen die oproepen tot discriminatie van en haat en geweld jegens minderheden. Het EHRM geeft volgens Nieuwenhuis aan de lidstaten een ‘(...) relatief ruime ‘*appreciatiemarge*’ bij de afweging al dan niet in te grijpen in de discussie over immigratie en integratie’. Reden hiervoor is het verschil tussen lidstaten wat betreft de intensiteit van de immigratie- en integratieproblematiek.¹²³ ‘*Hate speech*’ mag worden verboden.¹²⁴ De uiteindelijke toets van de verenigbaarheid met het EVRM berust bij het Hof.¹²⁵

Artikel 17 EVRM

Artikel 17 EVRM staat ook bekend als de ‘misbruik van recht’-bepaling. Deze wordt ingezet bij personen of groepen die de vrijheid van meningsuiting juist gebruiken bij hun streven om de rechten uit het EVRM af te schaffen of te vernietigen.¹²⁶ Er kan dan geen beroep worden gedaan op de vrijheid van meningsuiting; het Hof komt niet toe aan toetsing van de beperking aan artikel 10 lid 2 EVRM. Artikel 17 EVRM kan in het geding zijn bij racistische, antisemitische of islamofobe uitingen, waarbij de heftigheid van de gebruikte bewoordingen van belang kan zijn.¹²⁷

¹¹⁹ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72 (*Handyside/Verenigd Koninkrijk*); Zie ook Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 22.

¹²⁰ Zie EHRM 13 september 2005, nr. 42571/98, NJ 2007/199 (*I.A./Turkije*); Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 22-23.

¹²¹ EHRM 26 april 1979, nr. 6538/74, § 59 (*Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*); EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, § 48 (*Handyside/Verenigd Koninkrijk*).

¹²² Nieuwenhuis 2019, p. 79.

¹²³ Nieuwenhuis 2019, p. 78; Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 277.

¹²⁴ Nieuwenhuis 2019, p. 78; Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 23-24; EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07, NJ 2009/412, m.nt. E.J. Dommering (*Féret/België*).

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Nieuwenhuis 2019, p. 76-78; EHRM 12 juni 2012, nr. 31098/08 (*Hizb Ut-Tahrir/Duitsland*).

¹²⁷ Janssen & Nieuwenhuis 2012, p. 201; Zie o.a. EHRM 19 november 2004, nr. 23131/03 (*Norwood/Verenigd Koninkrijk*).

3.5.3 De positie van de politicus in het openbare politieke debat

Janssen geeft in haar artikel weer dat '(...) de Staat ervoor moet zorgen dat een pluraliteit aan opinies mogelijk is en dat er voldoende ruimte is voor politici om deel te nemen aan het politieke en publieke discours', omdat '*freedom of political debate and free elections form the bedrock of any democratic system*'.¹²⁸ Wegens de grote rol die politici spelen in het maatschappelijke en politieke debat moeten zij de nodige ruimte hebben om zich – ook buiten het parlement – kritisch te kunnen uitlaten.¹²⁹ Ook kritiek op de overheid en haar gezagsdragers moet worden geduld. Dit brengt met zich mee dat politici een grote vrijheid hebben juist om de belangen van hun achterban te vertegenwoordigen.¹³⁰ Hun uitlatingen mogen 'kwetsen, choqueren en verontrusten'.¹³¹

Het EHRM toetst of er ten aanzien van de beperking wel een '*pressing social need*' is.¹³² Artikel 10 lid 2 EVRM geeft weinig ruimte voor beperkingen van de uitingenvrijheid van politici en voor uitingen gedaan in het politieke, maatschappelijke debat. Gaat het echter om heftige kritiek op een groep minderheden in de samenleving dan is het Hof van oordeel dat beperking van de meningsuiting noodzakelijk kan zijn. In zo'n geval is er meer ruimte om van de bescherming die artikel 10 EVRM biedt, af te wijken.¹³³ Concluderend kan worden gesteld dat een politicus niet alles kan zeggen en een bijzondere verantwoordelijkheid heeft; hij moet er voor waken dat zijn uitlating '(...) de sociale vrede en de politieke stabiliteit van de democratische staat in gevaar brengt'.¹³⁴

3.5.4 'Hate speech' en de beperking van de vrijheid van meningsuiting

Het is aan de overheid om de rechten van alle burgers te waarborgen en zeker die van minderheden die – vanwege hun zwakkere positie in de samenleving – voor de bescherming van hun rechten hulp nodig hebben van de overheid. '*Hate speech*' wordt door het EHRM gedefinieerd als '(...) *all forms of expression which spread, incite, promote or justify racial hatred, xenophobia, anti-Semitism or other forms of hatred based on intolerance, including intolerance expressed by aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination and hostility against minorities, migrants and people of immigrant origin*'.¹³⁵

Volgens Janssen geeft het EHRM weinig ruimte voor '*hate speech*' en is volgens het Hof het bestraffen en voorkomen van '*hate speech*' 'noodzakelijk in een democratische samenleving', '(...) *because tolerance and respect for the equal dignity of all human beings constitute the*

¹²⁸ Janssen 2016, p. 451; Zie o.a. EHRM 19 februari 1998, nr. 24839/94 (*Bowman/Verenigd Koninkrijk*).

¹²⁹ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 23; Zie o.a. EHRM 23 september 1994, NJ 1995/387 (*Jersild/Denemarken*). Voor uitlatingen die zijn gedaan in het parlement genieten politici onschendbaarheid. Het EHRM is van oordeel dat die onschendbaarheid zich niet uitstrekt tot buiten het parlement (EHRM 16 november 2006, nr. 11801/04 (*Tsalkitis/Griekenland*)).

¹³⁰ Zie EHRM 23 april 1992, nr. 11798/85, § 42 (*Castells/Spanje*).

¹³¹ Zie het arrest *Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*.

¹³² Janssen 2016, p. 451.

¹³³ Janssen 2016, p. 451.

¹³⁴ Nieuwenhuis 2019, p. 78; EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07, NJ 2009/412, m.nt. E.J. Dommering (*Féret/België*).

¹³⁵ EHRM 4 december 2003, nr. 35071/97, NJ 2005/176, m.nt. E.J. Dommering (*Gündüz/Turkije*) en EHRM 16 november 2004, nr. 23131/03 (*Norwood/Verenigd Koninkrijk*); Janssen 2016, p. 451.

foundations of a democratic, pluralistic society'.¹³⁶ 'Hate speech' mag worden verboden onder artikel 10 lid 2 EVRM of op grond van artikel 17 EVRM.¹³⁷

Dat politici rekening moeten houden met de grondbeginselen van de democratische rechtsstaat, treffen we onder meer aan in het arrest *Féret/België* uit 2009.¹³⁸ In dit arrest deed het Hof uitspraak over de veroordeling van politicus Féret voor het tijdens verkiezingstijd verspreiden van pamfletten met voor immigranten discriminerende uitlatingen. Féret deed uitlatingen over de voorrang voor Belgen, tegen islamisering en over de 'terroristische couscousclan'. Tevens schilderde hij de immigrantengemeenschap af als crimineel.¹³⁹ Féret stelde dat hij langs democratische weg een aantal politieke kwesties aan de orde had gesteld. Het Hof oordeelde echter dat zijn veroordeling door de Belgische rechter toelaatbaar was.¹⁴⁰

Uit dit arrest volgt dat het politieke debat van groot belang is in een democratische samenleving en dat beperkingen op de vrijheid van meningsuiting slechts mogelijk zijn als er sprake is van 'zeer dringende redenen'. Het Hof ging in op de grote vrijheid die een politicus heeft om zijn standpunten naar voren te brengen, maar dat hij juist in die hoedanigheid een verzwaarde verantwoordelijkheid heeft om ervoor te waken dat hij met zijn uitlatingen de intolerantie in de samenleving voedt.¹⁴¹ Het Hof benadrukte in paragraaf 72 dat bestrijding van racisme en discriminatie de hoogste prioriteit heeft.¹⁴²

Het Hof vond daarnaast dat er sprake was van 'haatzaaien' en overwoog bovendien dat het niet noodzakelijk is dat 'aanzetten tot haat' een oproep tot haat of geweld vereist of dat de uitingen moeten leiden tot het geweld waartoe opgeroepen was.¹⁴³

Ook kwam aan de orde dat staten een '*marge of opinion*' hebben om zelf de bandbreedte te bepalen waarin een immigratie- en integratiedebat plaats kan hebben. De problematiek en haar intensiteit is namelijk per staat verschillend.¹⁴⁴

In het arrest *Gündüz/Turkije* uit 2003 ging het om de veroordeling van de extremistisch islamitische sekte-leider Gündüz wegens aanzetten tot haat en geweld gebaseerd op religieuze intolerantie.¹⁴⁵

In een TV-debat waren bekende Turken met verschillende meningen uitgenodigd. Gündüz zei tijdens dit debat onder andere dat democratische waarden niet samengaan met de Islam en dat de Sharia-wetten – op vreedzame wijze – zouden moeten worden ingevoerd. In het bijzonder stelde

¹³⁶ EHRM 4 december 2003, nr. 35071/97 (*Gündüz/Turkije*); Janssen 2016, p. 451.

¹³⁷ Janssen 2016, p. 451; Janssen & Nieuwenhuis 2012, p. 202; Nieuwenhuis & Janssen 2011, p. 101-102.

¹³⁸ EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07, NJ 2009/412, m.nt. E.J. Dommering (*Féret/België*).

¹³⁹ Janssen & Nieuwenhuis 2012, p. 201.

¹⁴⁰ Ondanks de haatdragende en discriminerende toon vond het Hof dat artikel 17 EVRM niet aan de orde was. Zie Nieuwenhuis 2013, p. 5.

¹⁴¹ Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 23. Vergelijk ook het Felter-arrest van de HR; Zie ook *Féret/België*, § 75.

¹⁴² Nieuwenhuis 2019, p. 79. Zie ook het arrest *Féret/België*, § 72.

¹⁴³ EHRM 16 juli 2009, NJ 2009/412, p. 4057.

¹⁴⁴ Janssen 2016, p. 451.

¹⁴⁵ EHRM 4 december 2003, nr. 35071/97, NJ 2005/176, m.nt. E.J. Dommering (*Gündüz/Turkije*).

hij dat ‘burgelijke (d.w.z. niet-Sharia) huwelijken bastaarden kweken’.¹⁴⁶ Voor deze op een fundamentalistische religie gebaseerde uitspraken werd hij in Turkije veroordeeld.

Het Hof oordeelde dat de veroordeling van Gündüz een schending was van artikel 10 EVRM omdat er door meerdere partijen in een levendig live debat argumenten werden uitgewisseld waardoor een beledigende uiting niet snel als ‘*hate speech*’ wordt gedefinieerd, zelfs niet als er denigrerende woorden worden gebruikt. Daarbij ging zijn oproep om de Sharia in te voeren niet gepaard met een oproep om de introductie daarvan met geweld af te dwingen. Ook werd deze Sharia-discussie al een tijdje in de Turkse media gevoerd en was daarmee onderwerp van een maatschappelijk debat.¹⁴⁷ Zijn uitingen golden daarom niet als ‘*hate speech*’ gebaseerd op religieuze intolerantie.¹⁴⁸

3.5.5 ‘*Hate speech*’ jegens homoseksuelen: *Vejdeland e.a./Zweden*

Het EHRM oordeelde in 2012 voor het eerst in een zaak over belediging op grond van homoseksuele gerichtheid. In *Vejdeland e.a./Zweden* betrof het antihomopamfletten die verspreid waren in en op lockers van scholieren op een middelbare school in Zweden door de groep ‘Nationale Jeugd’.¹⁴⁹ Op de pamfletten stonden teksten als ‘*homosexuality is a deviant sexual proclivity*’, en ‘*HIV and aids appeared early with homosexuals and their promiscuous lifestyle is one of the reasons*’. De groep wilde hiermee naar eigen zeggen aandacht vragen voor het gebrek aan objectiviteit in het Zweedse onderwijs inzake homoseksualiteit. De pamfletten moesten leerlingen aanmoedigen om in discussie te gaan met hun leraren over de normaliteit van homoseksualiteit.¹⁵⁰ De hoogste Zweedse rechter vond de uitingen onnodig beledigend voor homoseksuelen en aan leerlingen opgelegd (‘captive audience’).¹⁵¹ De groep werd veroordeeld wegens agitatie tegen een volks- of etnische groep.

Nieuwenhuis zegt hierover: ‘(...) Het streven om een einde te maken aan discriminatoire uitlatingen kan vóórgaan boven het belang van de vrijheid van meningsuiting, niet alleen bij het aanzetten tot handelingen, maar ook bij het beledigen, bespotten en belasteren van een groep’.¹⁵² Van belang werd geacht dat de pamfletten verspreid waren onder ontvankelijke scholieren die door de manier van verspreiding van de uitlating zich daar niet aan konden onttrekken.¹⁵³

¹⁴⁶ Zie de noot van Dommering bij dit arrest, p. 1; Factsheet ‘Hate speech’ 2020, ‘*Gündüz v. Turkije*’.

¹⁴⁷ In dit arrest wordt in overweging 37 de voorwaarde gegeven wanneer er sprake is van een ‘maatschappelijk debat’. Daarvan is sprake wanneer het geschikt is om ‘de ontwikkeling of voortgang met betrekking tot aangelegenheden van het mensdom over het voetlicht te brengen’.

¹⁴⁸ EHRM 4 december 2003, nr. 35071/97, *NJ* 2005/176, m.nt. E.J. Dommering (*Gündüz/Turkije*), p. 1; Factsheet ‘Hate speech’ 2020.

¹⁴⁹ EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, *NJ* 2013/550, m.nt. E.J. Dommering (*Vejdeland e.a./Zweden*).

¹⁵⁰ Zie de noot van Dommering bij dit arrest, p. 1-2; Factsheet ‘Hate speech’ 2020, ‘*Vejdeland and Others v. Sweden*’.

¹⁵¹ ‘Captive audience’: ‘A captive audience is one that finds itself in an inescapable situation and is bombarded with information that is offensive to some of the members of that audience’ (*Vejdeland e.a./Zweden*, concurring opinion of judge Zupančič, overweging 9).

¹⁵² Nieuwenhuis 2012, p. 157; EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, *NJ* 2013/550, m.nt. E.J. Dommering (*Vejdeland e.a./Zweden*), § 55; Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 277.

¹⁵³ Nieuwenhuis 2012, p. 154-161 en Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 277.

Het Hof zette in deze uitspraak de lijn voort van die uit de zaak Féret: het bestrijden van racisme en discriminatie van bevolkingsgroepen wegens hun herkomst, geloof of sekse.¹⁵⁴ Het Hof beklemtoonde dat *‘discrimination based on sexual orientation is as serious as discrimination based on ‘race, origin or colour’*.¹⁵⁵ *Sexual orientation should be treated in the same way as categories such as race, ethnicity and religion which are commonly covered by hate-speech and hate-crime laws, because sexual orientation is a characteristic that is fundamental to a persons’s sense of self. It is, moreover, used as a marker of group identity’*.¹⁵⁶

Het beledigen van homoseksuelen via de pamfletten kon volgens het Hof onder *‘hate speech’* worden geschaard.¹⁵⁷ Het Hof liet de veroordeling van leden van de groep ‘National Youth’ door het hoogste Zweedse rechtscollege in stand. De beperking van de meningsuiting was niet disproportioneel en kon worden gezien als *‘necessary in a democratic society for the protection of the reputation and rights of others’*.¹⁵⁸

3.6 Samenvatting

De vrijheid van meningsuiting is vastgelegd in artikel 7 van de Grondwet. Dit grondrecht is niet absoluut, het kan worden beperkt. De artikelen 137c en 137d Sr vormen hiertoe de grondslag.

Uit de jurisprudentie rond het artikel 137c Sr van begin 21^e eeuw is een contextuele toets voortgekomen: de ‘driestappentoets’. Deze toets wordt sinds 2014 ook toegepast op artikel 137d Sr. De context waarin de uitlating is gedaan, zoals godsdienst of een bijdrage aan het maatschappelijk debat, kan het beledigende karakter aan de uitlating ontnemen, mits deze niet ‘nodeloos grievend’ is.

De vrijheid van meningsuiting is op Europees niveau verankerd in artikel 10 EVRM. Deze *‘freedom of expression’* kan beperkt worden via artikel 10 lid 2 EVRM of artikel 17 EVRM. Het arrest *Sunday Times/Verenigd Koninkrijk* geeft een drietal criteria voor de toetsing van de beperking van de vrijheid van meningsuiting ex artikel 10 lid 2 EVRM.¹⁵⁹ De lidstaten wordt een *‘marge of opinion’* gegeven bij de bepaling van de *‘social pressing need’* van een beperking. Het EHRM geeft lidstaten een kleine beperkingsmarge als het gaat om bijdragen van een politicus aan een politiek of maatschappelijk debat, vooral als het gaat om kritiek op de overheid en haar gezagsdragers. De marge is groot als het gaat om het verbieden van *‘hate speech’* jegens minderheden.

De politicus heeft een bijzondere positie als het gaat om de vrijheid van meningsuiting; hij mag meer zeggen omdat hij als volksvertegenwoordiger op moet kunnen komen voor de

¹⁵⁴ EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, NJ 2013/550, m.nt. E.J. Dommering, § 55 (*Vejdeland e.a./Zweden*).

Deze lijn is samengevat in de Factsheet ‘Hate speech’ 2020; Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 277.

¹⁵⁵ EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, NJ 2013/550, m.nt. E.J. Dommering, § 55 (*Vejdeland e.a./Zweden*).

¹⁵⁶ Ibid., § 45.

¹⁵⁷ Ibid., § 55.

¹⁵⁸ Ibid., § 59.

¹⁵⁹ EHRM 26 april 1979, nr. 6538/74 (*Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*).

belangen van zijn kiezers. Hij mag daarbij uitlatingen doen die ‘kwetsen, choqueren en verontrusten’.¹⁶⁰ Hij heeft echter ook een verzwaarde verantwoordelijkheid ‘om ervoor te waken dat hij met zijn uitlatingen de intolerantie in de samenleving voedt’ en ‘om te voorkomen dat zijn uitlatingen strijdig zijn met de wet en met de grondbeginselen van de Nederlandse democratische rechtsstaat’.¹⁶¹

In 2012 deed het EHRM in het arrest *Vejdeland e.a./Zweden* voor het eerst uitspraak inzake ‘*hate speech*’ jegens homoseksuelen. In de zaak vond het Hof dat bestrijding van discriminatie op grond van seksuele oriëntatie net zo belangrijk is als discriminatie gebaseerd op ‘*race, origin or colour*’ en ook op dezelfde manier zou moeten worden behandeld en bestreden. ‘*Hate speech*’ mag dan ook door lidstaten worden verboden.

¹⁶⁰ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72 (*Handyside/Verenigd Koninkrijk*).

¹⁶¹ EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07 (*Féret/België*) en HR 16 december 2014, NJ 2015/108 (*Felter*).

Hoofdstuk 4 Toetsing van de Nashville-verklaring

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de Nashville-verklaring langs de juridische meetlat gelegd. Het document wordt getoetst aan de criteria die in de rechtspraak zijn ontwikkeld om te bepalen of uitlatingen in de Verklaring de artikelen 137 en 137d Sr schenden. Bij de analyse worden drie publicaties betrokken die zijn verschenen naar aanleiding van de Nashville-verklaring.¹⁶² Het gaat om de artikelen van Oldenhuis en Herrenberg in het *Nederlands Juristenblad* (respectievelijk uit januari en juni 2019) en de sepotbrief van het OM die op 12 maart 2020 werd gepubliceerd.¹⁶³ Elk van hen heeft het document geanalyseerd op strafbaarheid. Alle drie hadden ze een andere combinatie van mogelijk strafbare stellingen maar kwamen tot eenzelfde conclusie: de Nashville-verklaring is niet strafbaar.¹⁶⁴

4.2 Toetsingskader

Het toetsingskader voor de beoordeling van de strafbaarheid wordt gevormd door het in de vorige hoofdstukken uiteengezette juridisch kader, namelijk de artikelen 137c en 137d Sr evenals artikel 10 EVRM.¹⁶⁵

Om de strafbaarheid van het document te beoordelen is de gehele Nashville-verklaring bestudeerd alsook de webpagina van de Verklaring met onder andere de pagina met antwoorden op veel gestelde vragen (de ‘FAQ-pagina’).¹⁶⁶ Daarbij is gekeken naar de woorden die zijn gebruikt alsook naar de samenhang van de uitlatingen.

Een aantal van de veertien artikelen geeft – soms in samenhang met de Bijbelgedeeltes – aanleiding tot discussie over hun strafbaarheid op grond van de artikelen 137c en 137d Sr. Het gaat dan bijvoorbeeld om die artikelen waarin over homoseksuelen of transgender personen wordt gezegd dat zij niet handelen ‘in overeenstemming met deze heilige bedoelingen’. Ook betreft het die artikelen waarin expliciet woorden als ‘zonde(n)’, ‘zondaren’, ‘zondig’ of ‘onreinheid’ voorkomen of zinnen waaruit een afkeuring, negatief oordeel, negatieve stereotypering of exclusie ten aanzien van deze minderheidsgroepen is af te leiden. Het gaat om de artikelen:

¹⁶² Herrenberg 2019, Oldenhuis 2019 en brief van het OM inzake de Nashville-verklaring d.d. 11 maart 2020.

¹⁶³ Herrenberg 2019, Oldenhuis 2019 en brief van het OM d.d. 11 maart 2020.

¹⁶⁴ Herrenberg vond de stellingen 7, 8, 9 en 10 mogelijk strafbaar. Oldenhuis had het in zijn artikel over de stellingen 7 en 12. Het OM wees de stellingen 8 en 10 aan als mogelijk strafbaar.

¹⁶⁵ De artikelen 137e Sr en 429quater Sr worden hier buiten beschouwing gelaten.

¹⁶⁶ www.nashvilleverklaring.nl. De Nashville-verklaring bestaat uit de titel en het citaat uit de psalm, het voorwoord, veertien stellingen, de verwijzingen naar de Bijbelgedeeltes en het naschrift. Zie de OM-brief, p. 3.

Artikel 7

‘WIJ BEVESTIGEN dat ons zelfverstaan als mannelijk of vrouwelijk bepaald moet worden door Gods heilige bedoelingen in schepping en verlossing, zoals Hij die openbaart in de Bijbel.

WIJ ONTKENNEN dat het in overeenstemming met deze heilige bedoelingen is wanneer mensen zichzelf bewust willen zien en positioneren als personen met een homoseksuele of transgenderidentiteit’.

Artikel 8

‘WIJ BEVESTIGEN dat mensen die seksuele aantrekkingskracht ervaren tot mensen van hetzelfde geslacht een rijk en vruchtbaar leven kunnen leiden dat door het geloof in Jezus Christus aangenaam is voor God, wanneer zij een rein leven leiden – zoals dat voor alle christenen geldt.

WIJ ONTKENNEN dat seksuele aantrekkingskracht voor hetzelfde geslacht onderdeel is van de goedheid van Gods oorspronkelijke schepping, of dat het iemand buiten de hoop van het Evangelie zou plaatsen’.

Artikel 10

‘WIJ BEVESTIGEN dat het zondig is om homoseksuele onreinheid of transgenderisme goed te keuren. Wie deze wel goedkeurt wijkt fundamenteel af van de standvastigheid die van christenen verwacht mag worden en van het getuigenis waartoe zij geroepen zijn.

WIJ ONTKENNEN dat de goedkeuring van homoseksuele onreinheid of transgenderisme een moreel neutrale zaak is, waarover getrouwe christenen onderling van mening mogen verschillen’.

Alvorens de Verklaring te toetsen aan de hand van de ‘driestappentoets’ wordt opgemerkt dat door de rechter is geoordeeld dat ‘transseksualiteit’ niet valt onder artikel 137c Sr. Het ‘transgenderisme’ waar stelling 10 van de Nashville-verklaring over spreekt en de ‘transgenderidentiteit’ van stelling 7 vallen onder de discriminatiegrond ‘geslacht’ van artikel 137d Sr.¹⁶⁷

4.2.1 Beoordeling strafbaarheid op grond van 137c Sr: belediging van homoseksuelen

De vraag of er in casu sprake is van belediging van mensen vanwege hun homoseksuele gerichtheid wordt beantwoord aan de hand van de drie criteria waarmee een contextuele toetsing van de uitlating plaatsvindt: (1) Is de uitlating op zichzelf beschouwd beledigend en zo, ja; (2) Neemt de context het beledigende karakter weg en zo, ja; (3) Is de uitlating ‘onnodig grievend’?¹⁶⁸

Stap 1: ‘Is de uitlating op zichzelf beschouwd beledigend over een groep mensen vanwege hun homoseksuele gerichtheid’?

Allereerst wordt gekeken of de uitlating naar haar bewoordingen en in samenhang met de rest van de teksten beledigend is over een groep mensen doordat zij de eigenwaarde van een groep aantast, de groep in diskrediet brengt, of dat de minderwaardigheid van de groep wordt benadrukt.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Herrenberg 2019, p. 1800; Zie ook Hof Leeuwarden 13 januari 1995, NJ 2003/243 (*Transsexualiteit*).

¹⁶⁸ Herrenberg 2019, p. 1798-1799 en Janssens & Nieuwenhuis 2019, p. 52; Zie voor de ‘driestappentoets’ o.a. HR 14 januari 2003, NJ 2003/261, m.nt. P.A.M. Mevis (*Dominee Herbig*).

¹⁶⁹ Herrenberg 2019, p. 1800 en de OM-brief d.d. 11 maart 2020, p. 4.

Delen van de artikelen 7, 8 en 10 zijn naar hun bewoordingen en in samenhang met de rest van de tekst beledigend over mensen vanwege hun homoseksuele gerichtheid. In stelling 7 kan men lezen dat het in strijd is 'met deze heilige bedoelingen' om jezelf te positioneren als homoseksueel. Tevens is men tegen de 'zonde' van het kiezen voor een onrein leven als homoseksueel.

In stelling 8 wordt over homoseksuelen gezegd dat zij 'geen onderdeel zijn van de goedheid van Gods oorspronkelijke schepping'. In stelling 10 van de Verklaring valt onder meer te lezen dat het zondig is om als goede christen homoseksualiteit te accepteren evenals het huwelijk tussen paren van gelijk geslacht.¹⁷⁰ Er wordt zelfs gesteld dat 'getrouwe christenen' hier niet van mening over *mogen* verschillen en het als een plicht moeten zien om 'homoseksuele onreinheid' af te keuren.

Geconcludeerd kan worden dat de genoemde artikelen een negatief oordeel geven over homoseksualiteit en mensen met een homoseksuele gerichtheid. Hoewel er sprake is van beledigende passages kan niet worden gesteld dat de groep als 'minderwaardig' wordt gezien. Dit was anders in het arrest Felter waarin de politicus fel van leer trok tegen homoseksuelen en hun minderwaardigheid ten opzichte van heteroseksuelen sterk benadrukte.¹⁷¹ Dat hiervan in casu geen sprake is wordt nog eens expliciet in het Naschrift benadrukt: '(...) Zij die bij zich een homoseksuele gerichtheid herkennen of worstelen met hun geslachtelijkheid, mogen weten in de christelijke gemeente een volwaardige plaats te hebben'. Ook op de FAQ-pagina van de Nashville-website staat dat de Verklaring volgens de opstellers geen 'anti-homo' of 'anti-transgender' document is. Zij stellen dat '(...) wij ieder mens, lhbt'er of niet, van harte willen liefhebben'.¹⁷²

Stap 2: 'Neemt de context het beledigend karakter van de uitlating weg?'

Indien sommige passages beledigend zijn over mensen betekent dit nog niet dat de passages ook strafbaar zijn. De strafbaarheid kan vervallen als de uitlatingen binnen de door de rechter geaccepteerde 'contexten' zijn gedaan, zoals een geloofsovertuiging of een bijdrage aan het maatschappelijk debat.

De religieuze grondslag van de Verklaring komt allereerst naar voren doordat zij is ondertekend door veel prominente christenen. Daarnaast blijkt uit de tekst direct de godsdienstige grondslag van het document; het gebruikt namelijk veel religieuze woorden en het staat vol met verwijzingen naar teksten uit de Bijbel.¹⁷³

De opstellers zijn ervan overtuigd dat '(...) in de postchristelijke (lees: seculiere) westerse cultuur' het noodzakelijk is uitdrukking te geven dat de noodzaak dat '(..) getrouw-zijn in onze generatie inhoudt dat we opnieuw getuigenis geven aan het ware verhaal van de wereld en onze plaats daarin – in het bijzonder als het gaat over man-vrouw zijn'.¹⁷⁴ En iets verderop in het

¹⁷⁰ Artikel 10 van de Nederlandse Nashville-verklaring.

¹⁷¹ HR 16 december 2014, NJ 2015/108, m.nt. N. Rozemond (*Felter*).

¹⁷² www.nashvilleverklaring.nl/faq 'Is de Nashville-verklaring dan geen anti-homodocument?'

¹⁷³ Herrenberg 2019, p. 1801.

¹⁷⁴ Voorwoord van de Nashville-verklaring.

pastoraal naschrift: ‘(...) wij [bieden] de volgende betuigingen en ontkenningen aan, in de hoop dat wij hiermee de kerk van Christus dienen en hiermee openlijk getuigenis afleggen van de goede doeleinden die God heeft met de menselijke seksualiteit en die Hij in Zijn Woord heeft geopenbaard’.¹⁷⁵

Met de publicatie op internet wilden zij de discussie over homoseksualiteit, het huwelijk en de rol van man en vrouw die in eigen orthodox-protestanse kring al enige tijd wordt gevoerd, bij een grotere groep onder de aandacht brengen.¹⁷⁶ Van der Staaij benadrukt dit nog eens op 5 januari 2019 tijdens een radioprogramma. Hij zegt daarin dat de Verklaring als doel had ‘(...) een indringend gesprek over homoseksualiteit aan te gaan’.¹⁷⁷

De Nashville-verklaring staat overduidelijk in direct verband met de christelijke geloofsovertuiging van de ondertekenaars. Tevens vormt de Verklaring een onderdeel van het maatschappelijke debat omtrent homoseksualiteit, gender en huwelijk.¹⁷⁸ Het strafbare karakter van de beledigende uitlatingen wordt daardoor weggenomen.¹⁷⁹ De uitlatingen vallen onder de vrijheid van godsdienst en worden beschermd door artikel 6 Gw en artikel 9 lid 1 en 10 lid 1 EVRM. De vrijheid van meningsuiting brengt met zich mee dat in een ‘pluralistic democratic society’ ook uitlatingen mogen worden gedaan die ‘kwetsen, choqueren of verontrusten’.¹⁸⁰

Stap 3: ‘Is de uitlating ‘onnodig grievend’?

In deze stap van de toets wordt beoordeeld of er ondanks de context van de geloofsovertuiging en de context van het maatschappelijke debat toch sprake is van ‘onnodige grievende’ uitlatingen. Als dat het geval is, zijn de uitlatingen toch strafbaar. Een uitlating is ‘onnodig grievend’ als er sprake is van een ‘wanverhouding tussen de mate waarin is beledigd en de mate waarin een bijdrage is geleverd aan het maatschappelijk debat’.¹⁸¹ Hiervan kan sprake zijn als er op een minachtende toon over de groep wordt gesproken of als er bijvoorbeeld ongefundeerde koppelingen worden gemaakt tussen homoseksualiteit en kindermisbruik.¹⁸²

De OM-brief constateert dat ‘(...) de formulering van de tekst niet verder gaat dan noodzakelijk is om het standpunt van betrokkenen over te brengen; de woorden en termen die daarbij gebruikt zijn, (zijn) in lijn met het taalgebruik van de Bijbel’. De gebruikte woorden, zoals ‘onrein’ en ‘zondig’ zijn ‘(...) in het kader van een traditionele geloofsbelijdenis niet ongebruikelijk’.¹⁸³

¹⁷⁵ Zie www.nashvilleverklaring.nl/de-nashville-verklaring.

¹⁷⁶ OM-brief d.d. 11 maart 2020, p. 5.

¹⁷⁷ ‘Dit is de dag’, NPO radio 1, 5 januari 2019.

¹⁷⁸ Herrenberg 2019, p. 1801.

¹⁷⁹ Zie o.a. HR 9 januari 2001, *NJCM-Bulletin* 2001/6, m.nt. J.-P. Loof (*Van Dijke*); HR 9 januari 2001, *NJ* 2001/204, (*Politie-inspecteur*) en HR 14 januari 2003, *NJ* 2003/261, m.nt. P.A.M. Mevis (*Dominee Herbig*).

¹⁸⁰ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72 (*Handyside/Verenigd Koninkrijk*); Zie de OM-brief d.d. 11 maart 2020.

¹⁸¹ Van Noorloos 2015, p. 100 en Janssens & Nieuwenhuis 2011, p. 393.

¹⁸² Herrenberg 2019, p. 1799-1800; HR 16 december 2014, *NJ* 2015/108, m.nt. N. Rozemond (*Felter*); Rb. Amsterdam 4 januari 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:13 (*Amsterdamse antihomo flyer*).

¹⁸³ OM-brief d.d. 11 maart 2020, p. 6.

Anders dan in de zaak Felter het geval was, wordt in de Nashville-verklaring niet op een minachtende manier gesproken over homoseksuelen. Ook worden er geen ernstige, ongefundeerde beschuldigingen van een misdrijf aan het adres van homoseksuelen geuit, zoals dat werd gedaan in de casus van de Amsterdamse antihomo flyer.¹⁸⁴ Een extra argument tegen de minachtende houding jegens de groep is het tekstgedeelte uit het Naschrift dat hiervoor genoemd is en waarin staat dat ‘(...) Zij die bij zich een homoseksuele gerichtheid herkennen of worstelen met hun geslachtelijkheid, mogen weten in de christelijke gemeente een volwaardige plaats te hebben’.

De conclusie kan dan ook worden getrokken dat er geen sprake is van een ‘wanverhouding’ waardoor de uitlatingen niet ‘onnodig grievend’ zijn.

De strafrechtelijke positie van de politicus

Veel mensen hebben aangifte gedaan tegen de ondertekenaars van de Nashville-verklaring. Juist SGP-fractieleader Van der Staaij kon zich in een ruime belangstelling rekenen omdat hij als politicus de Verklaring ondertekende.

De positie van een politicus is anders dan die van een ‘gewone’ burger. De andere ondertekenaars – niet zijnde politici – worden gevrijwaard van strafbaarheid doordat de context (hun geloofsovertuiging) de strafbaarheid wegneemt én er geen sprake is van ‘onnodig grievende’ uitlatingen. De politicus heeft echter een bijzondere verantwoordelijkheid.

In de zaak Felter heeft de rechter weergegeven dat een politicus de mogelijkheid moet hebben om in het publieke en politieke maatschappelijke debat zaken van algemeen belang aan de orde te stellen ook als zijn uitlatingen kunnen kwetsen, choqueren of verontrusten. Daarbij heeft hij een bijzondere verantwoordelijkheid om te voorkomen dat hij uitlatingen verspreidt die strijdig zijn met de wet en met de grondbeginselen van de democratische rechtsstaat. ‘Onnodig grievend’ zijn dan ook niet uitsluitend uitlatingen die aanzetten tot haat of geweld of discriminatie maar ook uitlatingen die ‘aanzetten tot onverdraagzaamheid’.¹⁸⁵

Op basis van het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de Nashville-verklaring niet onnodig grievend is en dus niet strafbaar.¹⁸⁶ Datzelfde geldt ten aanzien van Van der Staaij. De ondertekening van de Verklaring staat in direct verband met zijn geloofsovertuiging en zijn gedaan in het kader van een maatschappelijk debat over homoseksualiteit, gender en huwelijk.

Conclusie over artikel 137c Sr

Ten aanzien van de Nashville-verklaring en haar ondertekenaars, waaronder Van der Staaij, is er geen sprake van strafbaarheid op grond van artikel 137c Sr.

¹⁸⁴ Herrenberg 2019, p. 1799-1800; Rb. Amsterdam 4 januari 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:13 (*Antihomo flyer*).

¹⁸⁵ HR 16 december 2014, NJ 2015/108, m.nt. N. Rozemond, r.o. 4.4.4. (*Felter*).

¹⁸⁶ OM-brief d.d. 11 maart 2020, p. 7.

4.2.2 Beoordeling strafbaarheid op grond van 137d Sr: aanzetten tot discriminatie

Eenzelfde toetsingskader dat wordt gebruikt bij artikel 137c wordt ook toegepast op de beoordeling van strafbaarheid op grond van artikel 137d Sr.¹⁸⁷

Stap 1: ‘Zet de uitlating aan tot discriminatie van homoseksuelen en transgender personen’?

Ten aanzien van het begrip ‘discriminatie’ maakt de rechtbank Den Haag in het Wilders II-proces duidelijk dat er ‘moet worden gekeken of de groep personen wordt aangespoord tot uitsluiting door de gedane uitlating’.¹⁸⁸ Dit kan door bij anderen ideeën op te wekken of die te versterken.¹⁸⁹ Hiervan was bijvoorbeeld sprake in de zaak Felter. De rechter oordeelde dat de uitlatingen van Felter een aansporing bevatten om homoseksuelen ‘aan te pakken, te bestrijden en hun verblijf tegen te gaan’.¹⁹⁰ De uitlating bevatte derhalve een concrete oproep tot handelen.

Van een dergelijk agressieve aansporing is in casu geen sprake. Ook wordt er in de teksten geen gebruik gemaakt van woorden met een ‘opruïend karakter’ zoals Wilders die gebruikte in zijn ‘Minder! Minder! Marokkanen’- toespraak.¹⁹¹

Hier is het van belang om artikel 10 van de Verklaring nader te bespreken. In dit artikel wordt aangegeven dat het ‘zondig is om homoseksuele onreinheid of transgenderisme goed te keuren’. Hoewel hier van een concrete oproep tot handelen geen sprake is wordt er een standpunt ingenomen waar de gelovige niet van mag afwijken. Er kan worden gesteld dat het idee om homoseksualiteit en transgenderisme af te keuren wordt versterkt. Toch moet de term volgens Herrenberg niet als een aanzetten tot discriminatie worden gezien. Hij zegt hierover: ‘(...) dat ziet meer op het verkondigen van wat volgens de ondertekenaars van de verklaring tot ‘het ware geloof’ behoort’.¹⁹² Volgens het OM is de term ‘(...) te algemeen om te kunnen spreken van een concreet idee voor handelen’.¹⁹³ Tevens is daar het Naschrift (en de FAQ-pagina van de website) waarin een en ander wordt genuanceerd; volgens de opstellers mogen homoseksuelen en transgender personen ‘(...) weten in de christelijke gemeente een volwaardige plaats te hebben’.

Geconcludeerd kan worden dat de Verklaring opruiend taalgebruik ontbeert en ook niet op andere wijze aanspoort tot discriminatie van homoseksuelen en transgender personen.

Stap 2 en 3: ‘Contexttoets en bepaling is de uitlating ‘onnodig grievend?’

Bij de eerste stap is geconcludeerd dat de Verklaring qua bewoordingen en samenhang niet aanzet tot discriminatie. Zelfs al zou, gelet op de letterlijke betekenis van de woorden, sprake zijn geweest van aanzetten tot discriminatie (stap 1), dan zou de context van de geloofsovertuiging en de context van het maatschappelijk debat die strafbaarheid ontnemen. Zeker nu gesteld is dat er geen sprake

¹⁸⁷ HR 16 december 2014, NJ 2015/108, m.nt. N. Rozemond, r.o. 4.4.3. (*Felter*).

¹⁸⁸ Rb. Den Haag 9 december 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:15014 (*Wilders II ‘Minder Marokkanen’*).

¹⁸⁹ OM-brief d.d. 11 maart 2020, p. 7.

¹⁹⁰ Herrenberg 2019, p. 1800; HR 16 december 2014, NJ 2015/108, m.nt. N. Rozemond (*Felter*).

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Herrenberg 2019, p. 1801.

¹⁹³ OM-brief d.d. 11 maart 2020, p. 7-8.

is van ‘onnodig grievende’ uitlatingen.¹⁹⁴ Er is dan ook geen sprake van het schenden van artikel 137d Sr.

4.2.3 Beoordeling strafbaarheid op grond van 137d Sr: aanzetten tot geweld en haat

In de Nashville-verklaring zijn er geen uitlatingen die op zichzelf of in samenhang gezien ‘aanzetten tot geweld’.

Hetzelfde kan gesteld worden ten aanzien van het ‘aanzetten tot haat’. Hierbij gaat het om uitlatingen die een extreem gevoel van vijandigheid of diepe afkeer tegen anderen opwekken (‘haat’) en die voldoende krachtig zijn om deze negatieve emotie op te wekken.¹⁹⁵ Volgens de rechter in de Wilders II-zaak is krachtige retoriek niet voldoende; er dient sprake te zijn van een ‘krachtversterkend element, waarbij anderen worden opgehitst om iets te doen’.¹⁹⁶

Van dit alles is in de Verklaring geen sprake; het document bevat zelfs ‘nuancerende elementen en verzachtende woorden’ als het gaat om homoseksuelen en transgender personen.¹⁹⁷ Op basis van het bovenstaande wordt geconcludeerd dat in de Nashville-verklaring van zowel ‘aanzetten tot geweld’ als ‘aanzetten tot haat’ geen sprake is.

4.3 Samenvatting

De artikelen 7, 8 en 10 van de Nashville-verklaring geven op grond van het woordgebruik of in samenhang met Bijbelgedeeltes aanleiding tot discussie over hun strafbaarheid op grond van de artikelen 137c en 137d Sr. Om te bepalen of deze teksten daadwerkelijk strafbaar zijn, zijn zij onderworpen aan de ‘driestappentoets’.

Hoewel bij stap 1 van de toets gezegd kan worden dat de artikelen beledigend kunnen zijn voor homoseksuelen, worden zij niet als ‘minderwaardig’ gezien. In andere tekstgedeeltes wordt zelfs een en ander genuanceerd. Van het aanzetten tot discriminatie van of haat en geweld jegens homoseksuelen en transgenders is in de teksten geen sprake; opruiend taalgebruik ontbreekt en ook wordt niet op andere wijze aangespoord tot de verboden gedragingen.

Daarbij komt (stap 2) dat de Verklaring kan worden gezien als een godsdienstige uiting en daarmee valt zij binnen een van de geaccepteerde ‘contexten’ van de Hoge Raad. De ‘godsdienstige context’ blijkt direct uit de ondertekening van de Verklaring door religieuze leiders en uit de gekozen bewoordingen. De Nashville-verklaring staat dus in direct verband met de christelijke geloofsovertuiging van de ondertekenaars. Daarbij moet de Verklaring volgens haar opstellers gezien worden als een bijdrage aan het maatschappelijke debat omtrent huwelijk (homo)seksualiteit en gender.

¹⁹⁴ Ibid., p. 8.

¹⁹⁵ Hof Den Haag 2 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1224, Rb. Amsterdam 23 juni 2011, *NJ* 2012/370; Rb. Den Haag 9 december 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:15014; OM-brief d.d. 11 maart 2020, p. 8.

¹⁹⁶ Ibid.; Herrenberg 2019, p. 1800-1801.

¹⁹⁷ OM-brief d.d. 11 maart 2020, p. 8.

Uit stap 3 van de toets volgt dat de gebruikte bewoordingen niet ‘onnodig grievend’ zijn en daardoor niet beledigend voor homoseksuelen. Ten aanzien van het ‘aanzetten tot discriminatie van en haat en geweld’ jegens homoseksuelen en transgender personen kan gesteld worden dat het in de teksten ontbreekt aan opruiend taalgebruik en ook niet op andere wijze wordt aangespoord tot discriminatie van of tot haat en geweld jegens homoseksuelen en transgender personen. Het document bevat ook hieromtrent ‘nuancerende elementen en verzachtende woorden’.

Er kan dan ook worden geconcludeerd dat de Nashville-verklaring geen strafbare passages bevat en derhalve niet strafbaar is op grond van de artikelen 137c en 137d Sr. Gezien het feit dat de Verklaring niet strafbaar is, ontvalt ook enige strafbaarheid aan Van der Staaij.

Hoofdstuk 5 Samenvatting en conclusie

Begin januari 2019 verscheen de Nederlandse Nashville-verklaring op internet. De orthodox-christelijke Verklaring omarmt binariteit, vindt homoseksualiteit en ‘transgenderisme’ een zonde en kant zich tegen het homohowelijk. Deze publicatie zorgde voor veel ophef en onrust in het hele land. Veel homoseksuelen en transgender personen voelden zich gekwetst en als persoon afgewezen en deden aangifte van ondermeer belediging en discriminatie. Was hier sprake van een beledigende of discriminerende publicatie? In deze scriptie is dit onderzocht. De centrale onderzoeksvraag was:

‘Is het publiceren en ondertekenen van de Nederlandse Nashville-verklaring strafbaar op grond van groepsbelediging (artikel 137c Sr) van homoseksuelen en transgender personen dan wel op grond van aanzetten tot haat en geweld jegens of discriminatie (artikel 137d Sr) van hen?’

In de pluralistische maatschappij waarin we leven hebben we te maken met de botsing van visies, belangen en (godsdienstige) overtuigingen. Het is aan de rechter om die belangen met elkaar af te wegen. De vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting zijn namelijk niet absoluut; de wetgever heeft beperkingsmogelijkheden in de wet opgenomen. Ten aanzien van het recht op de vrijheid van meningsuiting, dat beschermd wordt door de artikelen 7 Gw en 10 lid 1 EVRM, is de begrenzing daarvan neergelegd in artikel 10 lid 2 EVRM. De daar bedoelde ‘bij de wet voorziene beperking’ is in het Nederlands recht vervat in onder andere de artikelen 137c en 137d Sr.

De wetgever heeft met de opname van deze artikelen in de wet beoogd minderheidsgroepen zoals homoseksuelen en transgender personen te beschermen tegen belediging en discriminatie ten koste van de vrijheid van meningsuiting. Hoewel de wetgever het beledigen en discrimineren van homoseksuelen en transgender personen heeft verboden, gaf hij ook aan dat het beledigende aspect van een uitlating niet snel moet worden aangenomen. Daarvan geeft de jurisprudentie ook blijk: er is ruimte voor ‘onwelgevallige’ uitlatingen gebaseerd op een godsdienst of die een bijdrage zijn aan het maatschappelijk debat. De vrijheid van meningsuiting brengt namelijk met zich mee dat in een ‘pluralistic democratic society’ ook uitlatingen mogen worden gedaan die ‘kwetsen, choqueren of verontrusten’.¹⁹⁸

Hoewel de Nashville-verklaring veel mensen diep heeft gekwetst, is dit element niet bepalend voor de mogelijke strafbaarheid van het document. Daartoe dient een louter juridische toets van de Nashville-verklaring plaats te vinden. Uit de jurisprudentie van begin 21^e eeuw rond het artikel 137c Sr is een contextuele toets voortgekomen: de ‘driestappentoets’. Deze toets wordt sinds 2014 ook toegepast op artikel 137d Sr. Van cruciaal belang bij de toetsing van de uitlating is de ‘context’ waarin deze is gedaan, zoals godsdienst of een bijdrage aan het maatschappelijk debat. Deze context kan het beledigende karakter aan de uitlating ontnemen, mits deze niet ‘nodeloos grievend’ is. Na toepassing van de ‘driestappentoets’ kan geconcludeerd worden dat van opzettelijk

¹⁹⁸ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72 (*Handyside/Verenigd Koninkrijk*).

beledigen van of aanzetten tot discriminatie van of haat en geweld jegens homoseksuelen en transgender personen geen sprake is. Doorslaggevend hierbij is de religieuze context van de Verklaring en de bedoeling van de opstellers ervan om een bijdrage te leveren aan het maatschappelijke debat inzake huwelijk, (homo)seksualiteit en gender.

Gezien de conclusie dat de Nashville-verklaring geen strafbare passages bevat en derhalve niet strafbaar is op grond van de artikelen 137c en 137d Sr, zijn ook de ondertekenaars, zoals de prominente SGP-politicus Kees van der Staaij, niet strafbaar. Hierbij wordt nog opgemerkt dat de geloofsopvattingen van Van der Staaij niet nieuw zijn; zijn standpunt over (homo)seksualiteit is bij een groot publiek reeds lang bekend. Met het ondertekenen van de Nashville-verklaring onderstreepte hij zijn opvattingen slechts nogmaals. Zoals Van der Staaij het zelf zei op maandagavond 14 januari 2019 bij 'Jinek': '(...) Het is geen stap terug, het is de nieuwe verwoording van de klassiek-christelijke noties op dit onderwerp'.¹⁹⁹

Ten aanzien van de bijzondere positie van een politicus als het gaat om de vrijheid van meningsuiting, kan gesteld worden dat het EHRM aan hem veel ruimte geeft om kritiek te leveren op de overheid of om een bijdrage te leveren aan een maatschappelijk debat. Dat betekent voor een staat dat de ruimte gering is om de vrijheid van meningsuiting van een politicus te beperken. De politicus heeft echter ook een verantwoordelijkheid '(...) om ervoor te waken dat hij met zijn uitlatingen de intolerantie in de samenleving voedt'.²⁰⁰ Als een politicus op een onverantwoorde wijze gebruik maakt van deze vrijheid, zoals wanneer hij racistische of discriminerende uitlatingen doet, dan is de beperkingsruimte voor de staat groot. Dergelijke uitlatingen kunnen als '*hate speech*' worden gedefinieerd en worden verboden.

Een zaak waarin '*hate speech*' centraal stond is *Vejdeland e.a./Zweden* uit 2012. Het EHRM oordeelde in deze tot op heden enige uitspraak inzake '*hate speech*' jegens homoseksuelen dat dergelijke uitingen mogen worden bestraft. Een belangrijk aspect in deze zaak was het oordeel van het Hof dat bestrijding van discriminatie op grond van seksuele oriëntatie net zo belangrijk is als discriminatie gebaseerd op '*race, origin or colour*' en ook op dezelfde wijze zou moeten worden behandeld en bestreden. Het zette daarmee de lijn van het Féret-arrest door. Het Hof oordeelde dat Zweden de vrijheid van meningsuiting mocht beperken en dat lidstaten de ruimte hebben om '*hate speech*' te verbieden. Zoals hierboven al genoemd, gaat het in Nederland om onder andere de artikelen 137c en 137d Sr.

Tot slot wordt opgemerkt dat het OM in maart 2020 de aangiften tegen de opstellers en ondertekenaars van de Nashville-verklaring heeft geseponneerd. Daarmee lijkt de zaak geheel ten einde te zijn gekomen. Op zich is dat niet verwonderlijk.²⁰¹ Uit de analyse van de Nashville-verklaring blijkt namelijk dat deze in lijn ligt met eerdere uitspraken van de Hoge Raad.

¹⁹⁹ www.sgp.nl/actueel/van-der-staa-j-bij-jinek-over-nashville-verklaring/10101.

²⁰⁰ EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07 (*Féret/België*).

²⁰¹ Althans, ik heb geen informatie kunnen vinden die er op wijst dat een klacht ex artikel 12 Sv tegen deze beslissing is ingediend.

Literatuur- en bronnenlijst

Boeken

Herrenberg e.a. 2019

T. Herrenberg (red.), *De grenzen van het publieke debat. Over verdraagzaamheid en de vrijheid van meningsuiting in de democratische samenleving*, Den Haag: Boom Juridisch 2019.

Janssens 1998

A.L.J. Janssens, *Strafbare belediging* (diss. Rijksuniversiteit Groningen), 1998.

Janssens & Nieuwenhuis 2019

A.L.J. Janssens & A.J. Nieuwenhuis, *Uitingsdelicten*, Deventer: Kluwer 2019.

Nieuwenhuis 2006

A. Nieuwenhuis, *Over de grens van de vrijheid van meningsuiting*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2006.

Nieuwenhuis 2015

A. Nieuwenhuis, *Over de grens van de vrijheid van meningsuiting*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2015.

Rosier 1997

Th. E. Rosier, *Vrijheid van meningsuiting en discriminatie in Nederland en Amerika* (diss. VU), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1997.

Van Noorloos 2011

M. van Noorloos, *Hate Speech Revisited. A comparative and Historical Perspective on Hate Speech Law in the Netherlands and England & Wales* (diss. Universiteit Utrecht), Cambridge: Intersentia 2011.

Verheugt 1997

J.W.P. Verheugt, *Inleiding in het Nederlandse recht*, Deventer: Gouda Quint, 1997.

Losbladige uitgaven

Ten Voorde 2018, artikel 137c Sr

J.M. ten Voorde, 'Belediging van groep mensen'. in: C.P.M. Cleiren, J.H. Crijns & M.J.M. Verpalen (red.), *Tekst & Commentaar op artikel 137c Sr*, Deventer: Kluwer 2019 (online, actueel t/m 1 juli 2020).

Bijdragen in boeken

Nieuwenhuis 2019

A.J. Nieuwenhuis, 'Vrijheid van meningsuiting, democratie en *hate speech*: een driehoeks-verhouding', in: T. Herrenberg (red.), *De grenzen van het publieke debat. Over verdraagzaamheid en de vrijheid van meningsuiting in de democratische samenleving*, Den Haag: Boom Juridisch 2019, p. 61-88.

Van Noorloos 2014

L. A. Van Noorloos, 'Artikel 9 EVRM in de Nederlandse strafrechtspraak: geloofsartikel of struikelblok?', in: H. Post, & G. van der Schyff (red.), *Godsdienstvrijheid in de Nederlandse rechtsorde: Nationale en Europese perspectieven*, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers 2014, p. 203-233.

Schrijvers 2019

L. Schrijvers, 'Wat is gender/transgender?', in H. Zorgdrager e.a. (red.), *Wondermooi, zoals U mij gemaakt hebt*, Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers 2019, p. 28-32.

Artikelen in tijdschrift

Dommering 2013

E.J. Dommering, 'Strafrechtelijke veroordeling tot boete en voorwaardelijke gevangenisstraf wegen het verspreiden van homofobische pamfletten op een middelbare school in Zweden', in: *NJ* 2013/550.

Herrenberg 2019

T. Herrenberg, 'Van Nashville tot Staphorst. Over homoseksualiteit, genderidentiteit, en de uitingenvrijheid van orthodoxe gelovigen', *NJB* 2019/1431, p. 1796-1801.

Janssen 2016

E. Janssen, 'Strafbaarstelling van groepsbelediging en haatzaaien afschaffen? Kanttekeningen bij het wetsvoorstel-Van Klaveren ter verruiming van de vrijheid van meningsuiting', *NJB* 2016/340, p. 450-457.

Janssen & Nieuwenhuis 2012

E. Janssen & A.J. Nieuwenhuis, 'De verhouding tussen vrijheid van meningsuiting en discriminatie in het Wilders-proces. Een analyse van 'het proces van de eeuw'', *NTM|NJCM-Bulletin*, jrg. 37 (2012), nr. 2, p. 177-207.

Loenen 2003

T. Loenen, 'Het gelijkheidsbeginsel en andere grondrechten in de multiculturele samenleving. Ontwikkelingen sinds 1983', *NJCM-Bulletin*, jrg. 28 (2003), nr. 3a, p. 259-275.

Nieuwenhuis 2012

A.J. Nieuwenhuis, 'Vrijheid van meningsuiting en homofobe uitlatingen. Rechtsvergelijkende bevindingen', *Mediaforum* 2012/5, p. 154-161.

Nieuwenhuis 2013

A. Nieuwenhuis, 'Hate speech in Washington en in Straatsburg. Een vergelijking tussen de First Amendment-doctrine en de jurisprudentie van het EHRM', *NTM/NJCM-bulletin* jrg. 38 (2013) nr. 16, p. 229-250.

Nieuwenhuis 2015

A.J. Nieuwenhuis, 'Vrijheid van godsdienst en de grens tussen radicale en strafbare uitlatingen', *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* 2015 (6), p. 6-25.

Nieuwenhuis & Janssen 2011

A.J. Nieuwenhuis & E. Janssen, 'De onduidelijke verhouding tussen vrijheid van meningsuiting en discriminatie: een analyse van de groepsbelediging en het haatzaaien', *Mediaforum* 2011/4, p. 94-104.

Oldenhuis 2019

F.T. Oldenhuis, 'Nashville-verklaring. Over de grenzen van de vrijheid van meningsuiting', *NJB* 2019/314, p. 397-399.

Van Noorloos 2015

M. van Noorloos, 'De Hoge Raad over de vrijheid van meningsuiting van politici', *Tijdschrift Praktijkwijzer Strafrecht* 2015/12, p. 98-102.

Publicaties en wetenschappelijke rapporten e.d.**ECHR 2020, 'Factsheet Hatespeech'**

European Court of Human Rights, *Factsheet Hate speech*, Press Unit, juni 2020.
<www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf>.

Sepotbrief OM arrondiss. parket Amsterdam inzake 'de Nashvilleverklaring', d.d. 11 maart 2020

<www.om.nl/documenten/publicaties/2020/03/12/beoordeling-strafbaarheid-nashvilleverklaring>.

Sociaal en Cultureel Planbureau 'LHBT-monitor 2018'

G. van Beusekom & L. Kuyper, *LHBT-monitor 2018. De leefsituatie van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen in Nederland*, november 2018.
<www.scp.nl/publicaties/monitors/2018/11/21/lhbt-monitor-2018>.

Transgender Netwerk Nederland 2016, onderzoek onder lbhti'ers

Transgender Netwerk Nederland, *Veilig, zolang men het niet merkt*, 25 mei 2016,
<www.transgenderinfo.nl/veiligheid-men-merkt>.

Van Noorloos 2014 (in opdracht van het WODC)

L. A. Van Noorloos, *Strafbaarstelling van 'belediging van geloof': Een onderzoek naar mogelijke aanpassing van de uitingsdelicten in het Wetboek van Strafrecht, mede in het licht van internationale verdragsverplichtingen*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2014.

Kranten-en tijdschriftartikelen

De Nieuwe Revu 1996

nr. 27 , 24 juni – 3 juli 1996. Interview met de heer Van Dijke.

Sommer 2019

B. Sommer, 'Politie krijgt ruim 75 meldingen over homofobe flyer Amsterdam,' *de Volkskrant* 17 oktober 2016.

<www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/politie-krijgt-ruim-75-meldingen-over-homofobe-flyer-amsterdam~bb455888>.

Van Walsum 2019

Sander van Walsum, 'De Nashville-verklaring wekt in protestants Nederland vooralsnog meer afkeur dan enthousiasme op', *De Volkskrant* 7 januari 2019.

<www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-nashville-verklaring-wekt-in-protestants-nederland-vooralsnog-meer-afkeer-dan-enthousiasme-op~b1a31c29>.

Elektronische bronnen en websites (voor het laatst geraadpleegd op 3 juli 2020)

Amerikaanse Nashville-verklaring

<www.cbmw.org/nashville-statement/>.

Mensenrechten.nl, 'Nashville-verklaring: meer dan 400 meldingen bij College voor de Rechten van de Mens', d.d. 14 januari 2019

<www.mensenrechten.nl/nl/nieuws/nashville-verklaring-meer-dan-400-meldingen-bij-college-voor-de-rechten-van-de-mens>.

Nederlandse Nashville-verklaring

<www.nashvilleverklaring.nl/>.

NOS.nl, 'OM onderzoekt mogelijke strafbaarheid van de Nashville-verklaring', d.d. 7 januari 2019

<www.nos.nl/artikel/2266464-om-onderzoekt-mogelijke-strafbaarheid-van-nashville-verklaring.html>.

**OM.nl, ‘Taakstraffen geëist wegens voor homoseksuelen beledigende teksten in folder’,
d.d. 12 december 2018**

<www.om.nl/actueel/nieuws/2018/12/12/taakstraffen-geest-wegens-voor-homoseksuelen-beledigende-teksten-in-folder>.

Rijksoverheid.nl, LHBTI-emancipatie

<www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/lhbt-emancipatie/bestrijden-geweld-en-discriminatie-tegen-lhbtis>.

**Rijksoverheid.nl, ‘Tekst persconferentie reactie premier Rutte op Nashville-verklaring’,
d.d. 11 januari 2019.**

<www.rijksoverheid.nl/documenten/mediateksten/2019/01/11/letterlijke-tekst-persconferentie-na-ministerraad-11-januari-2019>.

The council on biblical Manhood and Womanhood

<www.cbmw.org/about/mission-vision/>.

Transgenderinfo.nl, wat is ‘transgender’?

<www.transgenderinfo.nl/2-2/transgender/wat-is-het>.

Transvisie.nl, belangenorganisatie voor transgender mensen en hun naasten

<www.transvisie.nl>.

TV-fragment Van der Staaij bij ‘Jinek’, maandag 14 januari 2019

<www.sgp.nl/actueel/van-der-staij-bij-jinek-over-nashville-verklaring/10101>.

Twitter-reactie Rutger Schonis op Nashville-verklaring d.d. 6 januari 2019

<www.twitter.com/RutgerSchonis/status/1081870456951660544>.

Zoekterm LHBTI+

<www.amsterdam.nl>.

Parlementaire stukken Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal en regelgeving

Aanhangsel Handelingen II 2018/19, nr. 1708 (item 2019Z00121).

Kamerstukken II 2014/15, 34051, 1-3.

Kamerstukken II 2014/15, 34 051, 1-3.

Kamerstukken II 2011/12, 33 369, 1-3.

Kamerstukken II 2003/04, 29 614, nr. 2.

Kamerstukken I 1990/91, 20 239, nr. 76c.

Kamerstukken I 1990/91, 20 239, nr. 76b.

Kamerstukken I 1990/91, 20 239, nr. 76a (MvA).
Kamerstukken I 1990/91, 20 239, nr. 76 (VV).
Handelingen II 1989/1990, p. 4495.
Kamerstukken II 1988/89, 20 239, nr. 8.
Kamerstukken II 1988/89, 20 239, nr. 5.
Kamerstukken II 1988/1989, 20239, nr. 3 (MvT).
Kamerstukken II 1987/1988, 20239, nr. 3 (MvT).
Handelingen II 18 oktober 1984, p. 720.
Kamerstukken II 1980/81, 16 115, nr. 7.
Kamerstukken I 1970/71, 9724, nr. 22a (MvA).
Handelingen I 1970/71, p. 555.
Kamerstukken II 1969/70, 9724, nr. 6 (MvA).
Handelingen II 1969/70, 4348-4349.
Kamerstukken II 1967/68, 9724, nr. 3 (MVT).
Kamerstukken II 1933-1934, 237, nr. 4 (VV).
Kamerstukken II 1933-1934, 237, nr. 3 (MvT).
Stb. 2005, 111; Wet van 10 maart 2005.
Stb. 623; Wet van 14 november 1991.
Stb. 1971, 96; Wet van 18 februari 1971.
Stb. 1934, 405; Wet van 19 juli 1934.

Jurisprudentie

Europees Hof voor de Rechten van de Mens

EHRM 12 juni 2012, nr. 31098/08 (*Hizb Ut-Tahrir/Duitsland*).
 EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, NJ 2013/550 m.nt. E.J. Dommering (*Vejdeland e.a./Zweden*).
 EHRM 16 juli 2009, nr. 5615/07, NJ 2009/412, m.nt. E.J. Dommering (*Féret/België*).
 EHRM 16 november 2006, nr. 11801/04 (*Tsalkitzis/Griekenland*).
 EHRM 13 september 2005, nr. 42571/98, NJ 2007/199 (*I.A. /Turkije*).
 EHRM 19 november 2004, nr. 23131/03 (*Norwood/Verenigd Koninkrijk*).
 EHRM 4 december 2003, nr. 35071/97, NJ 2005/176 m.nt. E.J. Dommering (*Gündüz/Turkije*).
 EHRM 20 april 2002, nr. 2346/02 (*Pretty/Verenigd Koninkrijk*).
 EHRM 19 februari 1998, nr. 24839/94 (*Bowman/Verenigd Koninkrijk*).
 EHRM 23 september 1994, NJ 1995/387 (*Jersild/Denemarken*).
 EHRM 20 september 1994, nr. 13470/87, NJ 1994/366 m.nt. E.J. Dommering (*Otto Preminger Instituut/Oostenrijk*).
 EHRM 23 april 1992, nr. 11798/85 (*Castells/Spanje*).
 EHRM 26 april 1979, nr. 6538/74 (*Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*).
 EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72 (*Handyside/Verenigd Koninkrijk*).

Hoge Raad

HR 29 maart 2016, *NJ* 2016/248 (*Demonstratie Nederlandse Volksunie*).
HR 16 december 2014, *NJ* 2015/108 m.nt. N. Rozemond (*Felter*).
HR 26 juni 2012, *NJ* 2012/415.
HR 23 november 2010, *NJ* 2011/115 (*Combat-arrest*).
HR 14 januari 2003, *NJ* 2003/261 m.nt. P.A.M. Mevis (*Dominee Herbig*).
HR 2 april 2002, *NJ* 2002/421 m.nt. P.A.M. Mevis (*Geen immuniteit gemeenteraadslid*).
HR 9 januari 2001, *NJCM-Bulletin*, 2001/6, m.nt. J.-P. Loof (*Van Dijke*).
HR 9 januari 2001, *NJ* 2001/204 (*Politie-inspecteur*).
HR 18 mei 1999, *NJ* 1999/634 (*Janmaat*).
HR 18 oktober 1988, *NJ* 1989/476, m.nt. G.E. Mulder (*Echtpaar Goerree*).

Gerechtshoven

Hof Den Haag 2 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1224.
Hof Amsterdam 1 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:296 (*Hof Felter*).
Hof 's-Gravenhage 18 november 2002, *NJ* 2003/24 (*El Moumni*).
Hof 's-Gravenhage 9 juni 1999, ECLI:NL:GHSGR:1999:AF5469 (*Van Dijke*).
Hof Leeuwarden 13 januari 1995, *NJ* 2003/243 (*Transsexualiteit*).

Rechtbanken

Rb. Amsterdam 4 januari 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:13 (*Amsterdamse antihomo flyer*).
Rb. Den Haag 9 december 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:15014 (*Wilders II 'Minder Marokkanen'*).
Rb. Amsterdam 23 juni 2011, *NJ* 2012/370.

Bijlage 1 Nashville-verklaring²⁰²

Een gezamenlijke verklaring over Bijbelse seksualiteit

*‘Weet dat de HEERE God is;
Hij heeft ons gemaakt – en niet wij –...’*
Psalm 100:3

Voorwoord

Bijbelgetrouwe christenen ervaren dat zij leven in een historische overgangssituatie. Terwijl de westerse cultuur in toenemende mate postchristelijk is geworden, is zij bezig om op ingrijpende wijze een nieuwe invulling te geven aan wat het betekent mens te zijn. Over het geheel genomen ziet de geest van onze eeuw niet langer de schoonheid van Gods bedoeling met het mensenleven en verblijdt zij zich daar ook niet meer in. Menigeen ontkent dat God mensen heeft geschapen tot Zijn eer en dat Zijn goede doeleinden voor ons ook betrekking hebben op ons persoonlijke en lichamelijke ontwerp als mannelijk en vrouwelijk. Het is inmiddels gemeengoed ervan uit te gaan dat het menselijke zelfverstaan als mannelijk en vrouwelijk geen deel vormt van Gods mooie plan, maar dat deze veeleer een uiting is van iemands eigen autonome voorkeur. Op deze wijze wordt de weg tot volle en blijvende vreugde middels Gods goede ontwerp voor Zijn schepselen vervangen door het pad van kortzichtige alternatieven die vroeg of laat het menselijk leven ruïneren en God onteren.

Deze seculiere geest van onze eeuw brengt een grote uitdaging mee voor de christelijke kerk. Zal de kerk van de Heere Jezus Christus haar Bijbelse overtuiging, duidelijkheid en moed verliezen en opgaan in de tijdgeest? Of zal zij vasthouden aan het Woord van het leven, moed putten bij Jezus vandaan en zonder schaamte Zijn weg verkondigen als de weg des levens? Zal ze, dwars tegen de cultuur in, haar heldere getuigenis bewaren en dit getuigenis doen horen aan een wereld die langs een hellend vlak op weg lijkt naar de ondergang?

Wij zijn ervan overtuigd dat getrouw-zijn in onze generatie inhoudt dat we opnieuw getuigenis geven aan het ware verhaal van de wereld en onze plaats daarin – in het bijzonder als het gaat over man-zijn en vrouw-zijn. Gods Woord leert ons dat er maar één God is, de enige Schepper en Heere van allen. Hem alleen is ieder mens oprechte dankbaarheid, hartelijke lofprijzing en volkomen toewijding verschuldigd. Dit is de weg waarin niet alleen God wordt verheerlijkt maar waarin we ook het rechte zicht op onszelf zullen hebben. Wanneer we onze Schepper vergeten, vergeten we ook wie we zelf zijn, want Hij heeft ons voor Zichzelf gemaakt. En we kunnen onszelf niet waarlijk kennen zonder dat we Hem waarlijk kennen, Hem Die ons gemaakt heeft. Wij hebben onszelf niet gemaakt. We zijn niet van onszelf. Ons ware zelfverstaan als mannelijke en vrouwelijke personen is ons door God geschonken. Het is niet alleen dwaas maar ook hopeloos als we proberen onszelf te maken tot iets waarvoor God ons niet heeft geschapen.

²⁰² www.nashvilleverklaring.nl/de-nashville-verklaring/, voor het laatst geraadpleegd op 4 juli 2020.

Wij geloven dat Gods bedoeling voor Zijn schepping, alsook de weg der zaligheid die Hij heeft uitgedacht, ertoe dienstbaar zijn om Hem de grootste eer te geven en ons het grootste goed. Gods heilzame plan zorgt ervoor dat wij de grootste vrijheid ontvangen. Jezus heeft gezegd dat Hij is gekomen opdat wij het leven mogen hebben en dat in overvloedige mate. Hij is op ons behoud gericht en niet op ons verderf. Het is om die reden dat wij de volgende betuigingen en ontkenningen aanbieden, in de hoop dat wij hiermee de kerk van Christus dienen en hiermee openlijk getuigenis afleggen van de goede doeleinden die God heeft met de menselijke seksualiteit en die Hij in Zijn Woord heeft geopenbaard.

Artikel 1

WIJ BEVESTIGEN dat God het huwelijk heeft bedoeld als een levenslange verbondsrelatie tussen één man en één vrouw, waarbinnen seksualiteit een plaats heeft en waaruit kinderen kunnen voortkomen. Het doel van het huwelijk is de verbondsliefde tussen Christus en Zijn bruid, de Kerk, zichtbaar te maken.

WIJ ONTKENNEN dat God het huwelijk heeft bedoeld als een homoseksuele, polygame of polyamoreuze relatie. Wij ontkennen ook dat het huwelijk een louter menselijk contract is in plaats van een verbond gesloten voor God.

Artikel 2

WIJ BEVESTIGEN dat Gods geopenbaarde wil voor alle mensen betekent: reinheid buiten het huwelijk en reinheid en trouw binnen het huwelijk.

WIJ ONTKENNEN dat gevoelens, verlangens of beloften van toewijding (in welke vorm dan ook) seksuele gemeenschap voor of buiten het huwelijk ooit kunnen rechtvaardigen, evenmin als enige vorm van seksuele onreinheid.

Artikel 3

WIJ BEVESTIGEN dat God Adam en Eva, de eerste mensen, naar Zijn beeld heeft gemaakt, voor God als personen gelijkwaardig, als man en vrouw verschillend.

WIJ ONTKENNEN dat de door God bepaalde verschillen tussen man en vrouw hen ongelijk maken in waardigheid of waarde.

Artikel 4

WIJ BEVESTIGEN dat de door God bepaalde verschillen tussen man en vrouw Gods oorspronkelijke bedoeling met Zijn schepping weerspiegelen, en gericht zijn op het welzijn en de bloei van de mens.

WIJ ONTKENNEN dat deze verschillen het gevolg zijn van de zondeval, of dat zij behoren tot de menselijke tragiek die moet worden overwonnen.

Artikel 5

WIJ BEVESTIGEN dat de verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke geslachtskenmerken

integraal onderdeel zijn van Gods doel voor ons zelfverstaan als mannelijk of vrouwelijk.

WIJ ONTKENNEN dat fysieke afwijkingen of psychische gesteldheden de door God ingestelde band tussen het biologische geslacht en het zelfverstaan als mannelijk en vrouwelijk tenietdoen.

Artikel 6

WIJ BEVESTIGEN dat mensen die geboren zijn met een lichamelijke aandoening in de geslachtsontwikkeling evenzeer geschapen zijn naar Gods beeld en evenveel waarde en waardigheid bezitten als alle anderen. Onze Heere Jezus Christus Zelf erkent hen als zodanig, als Hij spreekt over ‘ontmanden die uit de moederschoot zo geboren zijn’. Samen met alle anderen zijn zij welkom om Jezus Christus trouw te volgen en dienen zij hun biologisch geslacht te aanvaarden in zoverre dat kenbaar is.

WIJ ONTKENNEN dat onduidelijkheden met betrekking tot het biologisch geslacht het iemand onmogelijk maken om een vruchtbaar leven te leiden in vreugdevolle gehoorzaamheid aan Christus.

Artikel 7

WIJ BEVESTIGEN dat ons zelfverstaan als mannelijk of vrouwelijk bepaald moet worden door Gods heilige bedoelingen in schepping en verlossing, zoals Hij die openbaart in de Bijbel.

WIJ ONTKENNEN dat het in overeenstemming met deze heilige bedoelingen is wanneer mensen zichzelf bewust willen zien en positioneren als personen met een homoseksuele of transgenderidentiteit.

Artikel 8

WIJ BEVESTIGEN dat mensen die seksuele aantrekkingskracht ervaren tot mensen van hetzelfde geslacht een rijk en vruchtbaar leven kunnen leiden dat door het geloof in Jezus Christus aangenaam is voor God, wanneer zij een rein leven leiden – zoals dat voor alle christenen geldt.

WIJ ONTKENNEN dat seksuele aantrekkingskracht voor hetzelfde geslacht onderdeel is van de goedheid van Gods oorspronkelijke schepping, of dat het iemand buiten de hoop van het Evangelie zou plaatsen.

Artikel 9

WIJ BEVESTIGEN dat de zonde zorgt voor misvorming van seksuele verlangens, door ze niet op het huwelijksverbond, maar op seksuele onreinheid te richten. Deze misvorming omvat zowel heteroseksuele als homoseksuele onreinheid.

WIJ ONTKENNEN dat een langdurig patroon van verlangen naar seksuele onreinheid seksueel onrein gedrag rechtvaardigt.

Artikel 10

WIJ BEVESTIGEN dat het zondig is om homoseksuele onreinheid of transgenderisme goed te keuren. Wie deze wel goedkeurt wijkt fundamenteel af van de standvastigheid die van christenen

verwacht mag worden en van het getuigenis waartoe zij geroepen zijn

WIJ ONTKENNEN dat de goedkeuring van homoseksuele onreinheid of transgenderisme een moreel neutrale zaak is, waarover getrouwe christenen onderling van mening mogen verschillen.

Artikel 11

WIJ BEVESTIGEN onze plicht om altijd de waarheid in liefde te spreken, ook wanneer wij tot of over elkaar spreken als mannelijk of vrouwelijk.

WIJ ONTKENNEN elke verplichting om in ons spreken God te onteren door in te gaan tegen Zijn bedoeling die Hij heeft gehad met het scheppen van mensen als Zijn beeldragers als mannelijk en vrouwelijk.

Artikel 12

WIJ BEVESTIGEN dat de genade van God in Christus zowel vergeving als levensveranderende kracht geeft, en dat deze vergeving en kracht een volgeling van Jezus in staat stellen om zondige verlangens te doden en te leven op een wijze die de Heere waardig is.

WIJ ONTKENNEN dat de genade van God in Christus onvoldoende is om alle seksuele zonden te vergeven, of onvoldoende kracht geeft aan gelovigen die zich tot seksuele zonden aangetrokken voelen, om een leven in heiliging te leven.

Artikel 13

WIJ BEVESTIGEN dat de genade van God in Christus zondaren in staat stelt om tegen een transgender-zelfverstaan te strijden en dit verkeerde zelfverstaan te verloochenen en, door Zijn geduld, de door God ingestelde verbinding tussen het biologische geslacht en het zelfverstaan als mannelijk of vrouwelijk te aanvaarden.

WIJ ONTKENNEN dat de genade van God in Christus een zelfverstaan rechtvaardigt dat niet in overeenstemming is met Gods geopenbaarde wil.

Artikel 14

WIJ BEVESTIGEN dat Christus Jezus naar deze wereld is gekomen om zondaren zalig te maken en dat, door Zijn dood en opstanding, vergeving van zonden en eeuwig leven te verkrijgen zijn voor een ieder die zich bekeert van de zonde en vertrouwt op Christus alleen als Verlosser, Heere en allerhoogste Schat.

WIJ ONTKENNEN dat de arm van de Heere te kort is om te redden, of dat ook maar één zondaar buiten Zijn bereik is.

Schriftgedeelten

De volgende Schriftgedeelten in de Bijbel kunt u erop na lezen:

Gen. 1:26-28; 2:15-25; 3:1-24; Ex. 20:14; 20:17; Lev. 18:22; 20:13; Deut. 5:18, 21; 22:5; Richt. 19:22; 2 Sam. 11:1-12:15; Job 31:1; Ps. 51:1-19; Spr. 5:1-23; 6:20-35; 7:1-27; Jes. 59:1; Mal. 2:14; Matt. 5:27-30; 19:4-6, 8-9, 12; Hand. 15:20, 29; Rom. 1:26-27; 1:32; 1 Kor. 6:9-11, 18-20; 7:1-

7; 2 Kor. 5:17; Gal. 5:24; Ef. 4:15, 20–24; 5:31–32; Kol. 3:5; 1 Thess. 4:3-8; 1 Tim. 1:9–10, 15; 2 Tim. 2:22; Titus 2:11-12; Heb. 13:4; Jak. 1:14–15; 1 Pet. 2:11; Judas 7.

Deze Schriftgedeelten maken geen deel uit van het originele document, maar zijn later als referentie toegevoegd.

Naschrift

Met de Nederlandse versie van de Nashville-verklaring willen wij onverkort belijden wat Gods Woord ons verklaart en onverkort ontkennen wat tegen Gods Woord in gaat. Tegelijk voelen wij ons gedrongen de verklaring van een naschrift te voorzien, gericht op de pastorale praktijk. Juist in het licht van deze principiële stellingname past ons belijdenis van schuld. Als christenen in Nederland hebben wij in dezen niet altijd duidelijk en publiek, en zeker niet met één mond gesproken, en zijn daarom mede-oorzaak van de verwarring in de samenleving. Ook hebben wij onze principes niet altijd met het voorbeeld van ons leven versierd. Christelijke huwelijken toonden vaak niet het beeld van de manier waarop Christus omgaat met Zijn bruid. Kerkelijk leidinggevendens zijn soms helaas mede-verantwoordelijk geweest voor de praktijk of het toedekken van (seksueel) misbruik. Principiële stellingnames hebben niet zelden geresulteerd in machtsmisbruik jegens hen die een homoseksuele gerichtheid kennen. De pastorale zorg naar deze gemeenteleden in nood is te vaak onder de maat geweest. Dit geeft ons een des te grotere verantwoordelijkheid voor pastorale nabijheid en zorg. Wij hebben de mond van een profeet nodig, maar ook het hart van een herder. Zij die bij zichzelf een homoseksuele gerichtheid herkennen of worstelen met hun geslachtelijkheid, mogen weten in de christelijke gemeente een volwaardige plaats te hebben. Niemand kan zich immers laten voorstaan op iets goeds van zichzelf, maar allen moeten leven van genade. Ieders hart kent van nature een zondige gerichtheid en ieder mens kent zondige verlangens, die zich ook op seksueel gebied uiten. Strijden tegen de zonde betekent daarom altijd zelfverloochening. Dat is een gave van Gods genade. Ten diepste is ze slechts mogelijk vanuit Christus en door de Heilige Geest. Jezus Christus is gekomen niet om rechtvaardigen maar om zondaren te roepen tot bekering en hen zalig te maken. Dat bepaalt het christenleven. Hierin wordt beleefd, dat onze identiteit niet ligt in onze seksualiteit, maar in onze verhouding tot Christus. Dit in de wetenschap dat hier op aarde het leven naar Gods Woord en in gemeenschap met Hem de grootste vreugde geeft, maar ook dat dit altijd ten dele zal zijn. De volle overwinning over onze zondige oude natuur is weggelegd voor straks, als alle ware gelovigen eeuwig met Christus zullen zijn. Dan zijn zij met lichaam en ziel geheel aan Hem gewijd en zal Hij zijn alles en in allen.

Bijlage 2 Bijbelgedeeltes bij de Nashville-verklaring²⁰³

De Nashvillerverklaring geeft in veertien stellingen enkele aspecten weer van wat de Bijbel zegt over huwelijk, (homo)seksualiteit en gender. De onderliggende Bijbelteksten staan echter niet expliciet vermeld. Hieronder staat per stelling een aantal Bijbelteksten uitgeschreven, met de tekstverwijzingen en soms een korte toelichting. Dit is bedoeld voor hen die de Bijbel er graag op na willen slaan.

We willen hier wel benadrukken dat het hele getuigenis van de Schrift belangrijk is: de stellingen zijn niet gebaseerd op losse Bijbelteksten. De basis van de verklaring ligt in het weer naar voren halen van de fundamentele betekenis van het huwelijk zoals de Bijbel daarover spreekt. Dat gebeurt in de Schrift op vele plaatsen.

1. Over de instelling van het huwelijk spreekt Genesis 2:21-24 met de volgende woorden:

Toen deed de Heere God een diepe slaap op Adam vallen, en hij sliep; en Hij nam een van zijn ribben, en sloot de plaats ervan toe met vlees. En de Heere God bouwde de rib die Hij van Adam genomen had, tot een vrouw en Hij bracht haar tot Adam. Toen zei Adam: Deze is ditmaal been van mijn beenderen en vlees van mijn vlees! Deze zal Manninne heten, omdat zij uit de man genomen is. Daarom zal een man zijn vader en zijn moeder verlaten en zich aan zijn vrouw hechten; en zij zullen tot één vlees zijn. En zij waren beiden naakt, Adam en zijn vrouw; en zij schaamden zich niet.

2. Over trouw binnen het huwelijk spreekt de Heere Jezus in o.a. Mattheus 19: 5, 6 met de volgende woorden:

Hebt u niet gelezen dat Hij die de mens gemaakt heeft, hen van den beginne man en vrouw gemaakt heeft? En gezegd heeft: Daarom zal een man vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen, en die twee zullen tot één vlees zijn, zodat zij niet meer twee zijn, maar één vlees? Wat dan God samengevoegd heeft, scheidt de mens niet.

We lezen in de Tien Geboden duidelijke taal (Exodus 20:14 en 17):

Gij zult niet echtbreken – Gij zult niet begeren ... uws naasten vrouw ...

In Psalm 51 belijdt David zijn zonde van overspel en zegt daarbij in vers 6 dat hij tegen God gezondigd heeft. Spreuken 5-7 waarschuwen tegen overspel. Lees ook Maleachi 2:14-16, en Hebreëen 13:4:

Het huwelijk zij in ere onder allen, en het bed onbevlekt; maar hoereerders en overspelers zal God oordelen.

²⁰³ www.nashvillerverklaring.nl/de-nashville-verklaring, laatst geraadpleegd op 4 juli 2020.

3. In Genesis 1: 27 lezen we:

En God schiep de mens naar Zijn beeld; naar het beeld van God schiep Hij hem; man en vrouw schiep Hij hen.

Man en vrouw hebben elkaar nodig en vullen elkaar aan. We lezen dat Adam tussen alle dieren geen hulp vond die tegenover hem (op gelijke voet) stond (Genesis 2:20).

4. Over de verschillen tussen man en vrouw en hoe zij elkaar kunnen dienen, lezen we in Efeze 5:21-33. We citeren hier niet het hele gedeelte.

Weest elkander onderdanig in de vreze van God.

U, vrouwen, weest aan uw eigen man onderdanig, gelijk aan den Heere; Want de man is het hoofd van de vrouw, gelijk ook Christus het Hoofd van de Gemeente is; en Hij is de Behouder van het lichaam. (...)

U, mannen, hebt uw eigen vrouw lief, gelijk ook Christus de Gemeente liefgehad heeft, en Zichzelf voor haar heeft overgegeven;

Alzo zijn de mannen schuldig hun eigen vrouw lief te hebben, zoals hun eigen lichaam. Die zijn eigen vrouw liefheeft, heeft zichzelf lief. Want niemand heeft ooit zijn eigen vlees gehaat, maar hij voedt het en onderhoudt het, zoals ook de Heere de Gemeente.

Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen; en die twee zullen tot één vlees zijn. Deze verborgenheid is groot; maar ik zeg dit met het oog op Christus en de Gemeente.

5. Hier kunnen we opnieuw Genesis 1:27 laten spreken (zie onder 3) en ook Deuteronomium 22:5, waar staat:

Het kleed van een man zal niet door een vrouw gedragen worden, en een man zal geen vrouwenkleed aantrekken; want al wie zulks doet, is de Heere, uw God, een gruwel.

Het woord 'kleed' gaat letterlijk om 'voorwerpen' of 'tuig' (gereedschap). Je kunt ook zeggen: 'Doe je als man niet voor als vrouw (en andersom)'.

6. De Schrift weet van mensen die met een gebrek zijn geboren (zonder duidelijk geslacht bijvoorbeeld), maar ze zijn welkom bij de Heere In Mattheus 19:12 zegt de Heere Jezus:

Want er zijn gesnedenen, die uit moeders lijf zo geboren zijn.

In Jesaja 56:3-5 lezen we:

De ontmande zegge niet: Zie, ik ben een dorre boom. Want alzo zegt de Heere van de ontmanden die Mijn sabbatten houden, verkiezen wat Mij behaagt en vasthouden aan Mijn verbond; Ik zal hen ook in Mijn huis en binnen Mijn muren een plaats en een naam geven, beter dan van zonen en dochteren; een eeuwig naam zal Ik eenieder van hen geven, die niet uitgeroeid zal worden.

7. Paulus schrijft over wie we in Christus zijn in Efeze 4:20-24 het volgende:

Maar zo hebt u Christus niet geleerd. Indien u naar Hem gehoord hebt en door Hem geleerd bent, zoals de waarheid is in Jezus; dat u, aangaande uw vroegere wandel, de oude mens zou afleggen, die ten verderve gaat door de verleidelijke begeerten. En dat u vernieuwd zou worden in den geest van uw denken en den nieuwe mens zou aandoen, die naar God geschapen is in ware rechtvaardigheid en heiligheid.

Verder zegt hij in 2 Korinthe 5:17 het volgende:

Zo dan, indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel; het oude is voorbijgegaan, ziet, het is alles nieuw geworden.

In Galaten 2:20 zegt Paulus:

Ik ben met Christus gekruisigd en toch leef ik, maar niet meer ik maar Christus leeft in mij. En voor zover ik nu in het vlees leef, leef ik door het geloof in de Zoon van God die mij heeft liefgehad en Zich voor mij heeft overgegeven.

In Kolosse 3:9-11 lezen we:

... daar u uitgedaan hebt de oude mens met zijn werken en aangedaan de nieuwe mens, die vernieuwd wordt tot kennis, naar het evenbeeld van Degene Die hem geschapen heeft. Daarin is Griek noch Jood, besnijdenis nog voorhuid, barbaar noch Scyth, dienstknecht noch vrije; maar Christus is alles en in allen.

8. In Efeze 4:17 schrijft Paulus:

Ik zeg dan dit en betuig het in de Heere, dat u niet meer wandelt zoals als de heidenen wandelen in de ijdelheid van hun denken ...

In 1 Thessalonisenzen 4:3-8 lezen we:

Want dit is de wil van God, uw heiligmaking: dat u zich onthoudt van hoererij. Dat eenieder van u zijn vat weet te bezitten in heiligmaking en eer, niet in begerige hartstocht, zoals de heidenen die God niet kennen. (...) Want God heeft ons niet geroepen tot onreinheid, maar tot heiligmaking. Zo dan die dit verwerpt, verwerpt geen mens maar God, Die ook Zijn Heilige Geest in ons heeft gegeven.

Het woord 'vat' slaat hier op ons eigen lichaam – zie ook 1 Korinthe 6:18-20 hieronder.

9. Jezus zei in Mattheus 5:28 (in de Bergrede):

Ik zeg u, dat wie een vrouw aanziet, om die te begeren, die heeft al overspel in zijn hart met haar gedaan.

Job wist hoe hij hiermee om moest gaan (Job 31:1):

Ik heb een verbond gemaakt met mijn ogen; hoe zou ik dan acht gegeven hebben op een maagd?

In 1 Korinthe 6:19-20 lezen we nog:

Vliedt de hoererij. Alle zonde die de mens doet, is buiten het lichaam. Maar wie hoererij bedrijft, zondigt tegen zijn eigen lichaam. Of weet u niet, dat uw lichaam een tempel is van de Heilige Geest, Die in u is, Die u van God hebt, en dat u niet van uzelf bent? Want u bent duur gekocht: zo verheerlijkt dan God in uw lichaam en in uw geest, welke van God zijn.

10. Wat betreft homoseksuele gemeenschap leert de Schrift ons in Leviticus 18:22:

Bij een manspersoon zult gij niet liggen als bij een vrouw; dit is een gewel.

Paulus zet dit in een rijtje met andere zonden (1Korinthe 6:10,11):

Dwaalt niet; noch hoereerders, noch afgodendienaars, noch overspelers, noch ontuchtigen, noch die bij mannen liggen, noch dieven, noch gierigaards, noch dronkaards, geen lasteraars, geen rovers zullen het Koninkrijk Gods beërven. En dit waren sommigen van u; maar u bent afgewassen, maar u bent geheilgd, maar u bent gerechtvaardigd, in de Naam van de Heere Jezus en door de Geest van onze God.

In Romeinen 1:26-28 zegt Paulus:

Daarom heeft God hen overgegeven aan ontterende hartstochten; want ook hun vrouwen hebben de natuurlijke omgang veranderd in de tegennatuurlijke. En evenzo de mannen, nalatende de natuurlijke omgang met de vrouw, zijn verhit geworden in hun lust tegen elkaar, mannen met mannen schandelijkheid bedrijvende

Wie verder leest, ontdekt dat Paulus dit in een lijst van zonden zet.

11. In Mattheus 9:36 lezen we hoe Jezus naar de mensen keek:

En Hij, de scharen ziende, werd innerlijk met ontferming bewogen over hen, omdat zij vermoeid en verstrooid waren, gelijk schapen die geen herder hebben.

Toen een overspelige vrouw bij Hem gebracht werd (Johannes 8:1-11), lezen we:

En Jezus, Zich oprichtende en niemand ziende dan de vrouw, zeide tot haar: Vrouw, waar zijn uw beschuldigers? Heeft u niemand veroordeeld? En zij zeide: Niemand, Heere! En Jezus zeide tot haar: Zo veroordeel Ik u ook niet; ga heen, en zondig niet meer.

Paulus schrijft dan in Efeze 4:15,16:

Maar de waarheid betrachtende in liefde, alleszins zouden opgroeien in Hem, Die het Hoofd is, namelijk Christus ... tot ... opbouwning in de liefde.

12. Paulus leert ons in Galaten 5:24:

Maar die van Christus zijn, hebben het vlees gekruisigd met de hartstochten en begeerten.

Boven lazen we al in Efeze 4:22-24 en in Kolosse 3:1-6 lezen we:

Indien u dan met Christus opgewekt bent, zoekt de dingen die boven zijn, waar Christus is, gezeten aan de rechterhand van God. Bedenkt de dingen die boven zijn, niet die op de aarde zijn. Want u bent gestorven en uw leven is met Christus verborgen in God. Wanneer Christus zal geopenbaard worden, Die ons leven is, dan zult ook u met Hem geopenbaard worden in heerlijkheid. Doodt dan uw leden die op de aarde zijn, hoerij, onreinheid, hartstochten, kwade begeerte, en de hebzucht, die afgodendienst is.

Petrus leert ons tenslotte in 1 Petrus 2:11:

Geliefden, ik vermaan u als bijwoners en vreemdelingen, dat u zich onthoudt van de vleselijke begeerten, die strijd voeren tegen uw ziel.

13. In Mattheus 16:24,25 lezen we: Toen zeide Jezus tot Zijn discipelen:

Zo iemand achter Mij wil komen, die verloochene zichzelf en neme zijn kruis op en volg Mij. Want wie zijn leven zal willen behouden, zal het verliezen; maar wie zijn leven verliezen zal om Mij nentwil, die zal het vinden.

Paulus spreekt in Efeze 6:10-18 over een geestelijke strijd:

Voorts, mijn broeders, wordt krachtig in den Heere en in de sterkte van Zijn macht. Doet de gehele wapenrusting van God aan, opdat u kunt standhouden tegen de listige verleidingen van de duivel. Want wij hebben geen strijd tegen vlees en bloed, maar tegen de overheden, tegen de machten, tegen de wereldbeheersers van de duisternis dezer eeuw, tegen de geestelijke boosheden in de lucht. Daarom neemt de gehele wapenrusting Gods aan, opdat u weerstand kunt bieden in de boze dag, en alles verricht hebbende, staande blijven (Efeze 6:10-13).

14. In Lukas 19:10 lezen we:

Want de Zoon des mensen is gekomen om te zoeken en zalig te maken wat verloren was.

In Johannes 3:36 staat het volgende:

Wie in de Zoon gelooft, heeft het eeuwige leven; maar wie de Zoon ongehoorzaam is, zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem.